REGRESYON ANALİZİ
BÖLÜM 5-6

Yayın Tarihi: 03-11-2007
Revizyon No:0

1

5. E.K.K. REGRESYONUNDA KARŞILAŞILAN PROBLEMLER VE BAZI KONU BAŞLIKLARI

2

- EN KÜÇÜK KARELERDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER
  - EKK da karşılaşılan problemler:
    - normallik,
    - sabit varyans
    - hataların bağımsızlığı
    - etkili gözlemler,sapan gözlemler,
    - modelin fonksiyonel biçiminin zayıf belirlenmesi,
    - bağımsız değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantı
    - bağımsız değişkenlerdeki hatalardır.

3

- ROBUST REGRESYON
  - Varsayımlar gerçekleşmediğinde en küçük kareler regresyonuna alternatif olarak "*robust regresyon*" yöntemleri kullanılabilir.
  - Robust regresyon,parametrik modelin varsayımlarının gerçekleşmemesi durumunda tahminlerin duyarlılığını azaltmak için tasarlanmış istatiksel prosedürlerin genel bir sınıfıdır.
  - Bir robust regresyon prosedürü,büyük artıkların ağırlıklarının azaltılması ile, bu tip hataların etkisini azaltır.
  - Bu artıkların etkisi, artık kareler toplam yerine mutlak artıkların toplamının minimize edilmesi ile azaltılabilir.
  - Genel anlamda, sapan ve etkili gözlemlerin tespit edilmesi için kullanılan prosedürler, robust regresyonun bir parçası olarak ele alınabilir.

4

- NORMALLİK VARSAYIMI

  - Hataların normal dağılış göstermesi, regresyon parametrelerinin tahminlenmesi ve toplam varyasyonun parçalanması için gerekli değildir.
  - Normallik varsayımı, yalnızca parametrelerin güven aralıklarının kurulmasında ve anlamlılık testlerinde gerekmektedir.

5

- NORMALLİK VARSAYIMININ KONTROLÜ

  - Normallik varsayımının kontrolünde,
    - artıkların plotları,
    - çarpıklık katsayısı ve
    - basıklık katsayısı,

    yardımcı olurlar.
  - Örnek hacmi yeterince büyük olduğunda, artıkların
    - frekans dağılışı,

    simetri ve basıklık için karar vermede kullanılabilir.
  - Normalliğin sağlanması durumunda bir doğru veren,
    - bir tam normal veya yarı normal plotun

    kullanımı ise daha kolaydır.

6

- TAM VE YARI NORMAL PLOT
  - Bu plotlar, verilerden elde edilen, sıralanmış artıklar ile standart normal dağılıştan elde edilen sıralanmış gözlemlerin beklenen değerlerini karşılaştırır.
  - Tam-normal plot, artıkları olduğu gibi, yarı-normal plot ise artıkların mutlak değerlerini kullanır.

7

- NORMALLİK VARSAYIMININ SAĞLANMASINDA KULLANILAN YÖNTEMLER
  - Bağımlı değişkenin başka bir forma transformasyonu, normallik varsayımının sağlanması için sıkça uygulanan bir yöntemdir.
  - İstatistik teorisine göre, orjinal bağımlı değişkenin dağılışı bilindiğinde bu tip bir transformasyon yapılabilir.
  - Örnek verileri, normalliğin sağlanması için uygun olan transformasyonun bulunması ile gerekli bilgiyi sağlar.
  - Artık plotları, uygun transformasyon ile ilgili fikir verebilir.
  - Ayrıca birden çok sayıda transformasyon denerek normallik varsayımını en iyi sağlayan bir tanesi seçilebilir.

8

- VARYANS HETEROJENLİĞİ
  - Sabit varyans varsayımı, bağımlı değişkendeki her gözlemin, eşit miktarda bilgiyi içerdiği anlamına gelmektedir.
  - Diğer bir ifadeyle, sıradan en küçük karelerdeki (SEKK) tüm gözlemler eşit ağırlıktadır.
  - Diğer taraftan, varyans heterojenliğinin varlığı durumunda, bazı gözlemler diğerlerinden daha fazla bilgiyi içermektedir.
  - SEKK tahminleyicilerinin minimum varyans özelliği bu varsayım ile doğrudan bağımlıdır.

9

- VARYANS HETEROJENLİĞİ
  - Gözlemler SEKK ile eşit ağırlıklandırıldığında, eğer varyanslar eşit değilse, parametre tahminleri minimum varyans özelliğini taşımazlar.
  - SEKK de heterojen varyanslar, doğrudan tahminlerin hassasiyet kaybına neden olmaktadır.
  - Bu hassasiyet kaybı ancak, heterojen varyanslar dikkate alınarak elde edilen tahminlerin hassasiyetleri ile dikkate alınmadan elde edilen tahminlerin hassasiyetleri karşılaştırılarak görülebilir.
  - Normal olmama durumunda olduğu gibi, heterojen varyansın da verilerden kaynaklanması beklenir.

10

- VARYANS HETEROJENLİĞİNİN BELİRLENMESİ
  - Normal olmayan dağılışları veren durumlar, varyans heterojenliğine de neden olurlar.
  - Bunun nedeni, normal olmayan diğer dağılışlarda varyansın, dağılış ortalaması ile ilişkili olmasıdır.
  - Bununla beraber, verilerin kendi içindeki gruplar ayrı ayrı normal dağılış gösterseler bile, bu dağılışların varyansları gruptan gruba değişiklik gösterebilir.
  - Genel olarak, büyük varyanslar, büyük ortalamalara sahip gruplar ile birlikte ortaya çıkmaktadır.
  - Çeşitli artık plotları, varyans heterojenliğini tespit etmek için kullanılabilir.

11

- FARKLI VARYANSLILIĞIN ÖNLENMESİ
  - Varyans heterojenliğinin önlenmesi için iki ayrı yaklaşım vardır.
    - Bağımlı değişkenin transformasyonu ve
    - Ağırlıklı en küçük kareler yöntemleridir.
  - Bağımlı değişkenin transformasyonu yaklaşımı daha yaygındır.
  - Buradaki transformasyon, transforme edilmiş ölçekteki varyansı homojen yapacak şekilde seçilir.

12

- FARKLI VARYANSLILIK VARSAYIMININ ÖNLENMESİ
  - Bağımlı değişkenin olasılık dağılışı hakkındaki bir ön bilgi veya ortalama ile varyans arasındaki ilişki hakkındaki amprik bilgi, transformasyonunun şekli hakkında bilgi verir.
  - Ağırlıklı en küçük kareler ise, bağımlı değişkenin orijinal metriğini kullanır. Ancak, içerdiği bilginin miktarına göre her bir gözlemi ağırlıklandırır.

13

- HATALAR ARASINDAKİ KORELASYON (OTOKORELASYON)
  - Artıkların arasındaki korelasyonun (otokorelasyon) birçok kaynağı olabilir.
  - Bir zaman serisinde toplanan verilerin korelasyonlu hatalara sahip olması sıkça rastlanan bir durumdur.
  - Bir zaman noktasındaki gözlem ile ortaya çıkan hata, bir önceki gözlem ile ortaya çıkan hata ile korelasyonlu olma eğilimi gösterebilir.
  - Korelasyonlu hataların SEKK sonuçları üzerindeki etkisi, varyans heterojenliğinin etkisi gibi, tahminlerin hassasiyetinde kayba neden olmasıdır.

14

- OTOKORELASYONUN NEDENLERİ
  - Verilerin yapısı, bazen korelasyonlu hataların varlığının önerebilir.
    - Zaman sırasında toplanmış herhangi bir veri seti, korelasyonunun önemsiz olduğu gösterilmedikçe zaman serisi gibi görülmelidir.
    - Bir deneyin randomizasyonundaki yetersizlikten veya randomizasyon planındaki bir hatadan kaynaklanan korelasyonlu hataların tespit edilmesi ise zordur.

15

- OTOKORELASYONUN OLUŞTURDUĞU PROBLEMLER
  - Eğer regresyon modelindeki hatalar pozitif otokorelasyona sahip ise,
    - EKK parametre tahminleri sapmasızdır fakat minimum varyans özelliğini kaybetmiştir.
    - MSE değeri gerçek hata varyansını olduğundan küçük olarak tahminlemektedir.
    - EKK ile tahminlenen s(b_i) değerleri gerçek değerinden oldukça küçüktür.
    - Güven aralıkları ve *t* ile *F* dağılımlarını kullanan testler artık kullanışlı değildir.

16

- OTOKORELASYON: TANI VE ÖNLEM

- Deneysel çalışmalarda, aşırı derece küçük artık varyansları bir fikir verebilir.
- Zaman sırası verilerinde ise, verilerin toplandıkları sıraya bağlı olarak, artıkların plot edilmesi otokorelasyonunun olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılabilir.
- Genelleştirilmiş en küçük kareler, korelasyonlu hatalara sahip verilerin analizi için genel bir yaklaşımdır.
- Bu yöntemde ağırlıklı en küçük karelerde (AEKK) olduğu gibi artıkların başlangıç varyans-kovaryans matrisi kullanmaktadır.
- Ancak artıklar arasındaki kovaryanslar genellikle bilinmemektedir ve verilerden tahminlenmesi gerekmektedir.
- Eğer korelasyon yapısı basit değilse tahminlenmesi zordur ve korelasyon matrisinin zayıf tahminlenmesi, hassasiyet kaybına neden olur.

17

- ETKİLİ VERİ NOKTALARI VE SAPANLAR

- SEKK yöntemi, her bir gözleme eşit ağırlık vermektedir.
- Fakat, her gözlem, çeşitli en küçük kareler sonuçları üzerinde eşit etkiye sahip değildir.
- Örneğin, basit doğrusal regresyon probleminde eğim en çok, ortalamadan en uzakta bulunan bağımsız değişken değerlerine sahip gözlemlerden etkilenmektedir.
- Diğer veri noktalarından uzak olan tek bir nokta, regresyon sonuçları üzerinde, hemen hemen tüm diğer noktaların toplamı kadar bir etkiye sahip olabilir.

18

- TANIMLAR
  - Bu tip gözlemler *etkili gözlemler* olarak adlandırılır.
  - *Sapan terimi*, veri setindeki kalan gözlemlerle karşılaştırıldığında tutarsız olan gözlem için kullanılır.
  - Bir gözlem, bağımlı değişken veya bir ya da daha fazla sayıdaki bağımsız değişkenin, beklenen limitleri dışında değerler alması nedeniyle sapan gözlem olabilir.
  - *Potansiyel etkili gözlem* terimi, bir ya da daha fazla sayıdaki bağımsız değişkendeki sapan gözlem için kullanılır.

19

- SAPAN GÖZLEM
  - Sapan terimi, bağımlı değişken değerleri içerisinde, diğer gözlemler ile karşılaştırıldığında tutarsız olan gözlem için kullanılır.
  - Artıklardaki sapan terimi ise, gözlenen artığın, beklenen varyasyonundan daha büyük olduğu veri noktası için kullanılır.
  - Burada ″Sapan″ terimi bağımlı değişken veya artığın değerine karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır.

20

- SAPAN GÖZLEM
  - Bir veri noktası, çalışmanın yürütülmesindeki hatalardan veya veri noktasının başka bir populasyondan gelmesinden dolayı sapan ya da potansiyel etkili nokta olabilir.
  - Kullanılan model süreci yeterli derecede temsil etmiyorsa, aslında doğru olan bir nokta, sapan artığa sahip bir sapan olarak görülebilir.
  - Diğer taraftan, gerçek bir sapan, potansiyel etkili nokta ise sapan artığa sahip olmayabilir.

21

- ETKİLİ GÖZLEM
  - Etkili veri noktaları regresyon doğrusunu zorlama eğilimindedirler ve bu yüzden küçük artılara sahiptirler.
  - Etkili noktaların ve sapanların tespit edilmesi gerekmektedir.
  - Yalnızca birkaç gözlemin etkisinde olan regresyon sonuçları güvenilir olmazlar.
  - Doğrulanması gereken ilk şüphe, bu veri noktalarının doğru olup olmadığıdır.
  - Açık bir şekilde farkedilebilen hatalar, eğer mümkünse düzeltilmelidir.
  - Aksi halde, veri setinden çıkarılmalıdır.

22

- ETKİLİ GÖZLEM
  - Açık bir şekilde hata olarak tanımlanamayan veya üzerinde çalışılan sistem hakkında içerdiği bilgi nedeniyle, dikkatli bir şekilde incelenmesi gereken doğru bir nokta olabilir.
  - Bu noktalar üzerinde çalışılan model veya tasarımdaki yetersizlikleri mi yansıtmaktadır?
  - Sapanlar ve etkili veri noktaları, rastgele çıkartılmamalıdır.
  - Bir sapan, çalışmadaki en çok bilgi verici gözlem bile olabilir.

23

- POTANSİYEL ETKİLİ GÖZLEM: TEŞHİS YÖNTEMLERİ
  - Potansiyel olarak daha etkili olan noktalar, izdüşüm matrisi **H**'nin köşegen elemanlarının kontrol edilmesiyle bulunabilir.
  - **H** matrisinin köşegen elemanları, örnek noktaları ile *X*-uzayının merkezi arasındaki Öklid Uzaklığının ölçüsünü verir.
  - Ancak bir potansiyel etkili noktanın, gerçekte etkili olup olmadığı, her bir veri noktasının regresyon sonuçları üzerindeki etkisi doğrudan ölçülerek bulunur.

24

- SAPANLAR:
  TEŞHİS
  YÖNTEMLERİ
    - Sapanlar, gözlenen artıkların analizi ile tespit edilebilir.
    - Genellikle artıkların genel bir varyansa sahip olmaları için önce standardize edilmeleri tavsiye edilir.
    - Birkaç standart sapma büyüklüğünde olan bir artık, dikkatlice gözden geçirilmesi gereken bir veri noktasına işaret etmektedir.
    - Normallik ve varyans homojenliği varsayımlarını sağlayıp sağlamadığını tespit etme amacı ile kullanılan artıklarının plotları, sapanları tespit etmede de etkilidirler.

25

- MODEL
  YETERSİZLİKLERİ
    - Eğer model doğru değilse ise, SEEK tahminleyicileri sapmalı olurlar.
    - Önemli bir bağımsız değişken modelde ihmal edilmişse, artık kareler ortalaması, σ^2'nin (pozitif) sapmalı bir tahmini olur.
    - Ayrıca, ihmal edilen değişken, modeldeki diğer değişkenlere ortogonal değilse regresyon katsayıları da sapmalı olur.
    - Bağımsız değişkenlerin yalnızca birinci kuvvetlerini kullanan genel doğrusal model, *Y*'nin her bir bağımsız değişken ile olan ilişkinin doğrusal olduğunu ve her bir bağımsız değişkenin etkisinin diğer değişkenlerden bağımsız olduğunu varsayar.

26

- MODEL YETERSİZLİKLERİ
  - Önemli olan daha yüksek-dereceli polinomiyal terimlerin (etkileşim terimleri de dahil olmak üzere) ihmal edilmesinin etkisi, önemli bir bağımsız değişkenin ihmal edilmesinin etkisi ile aynıdır.
  - Gerçek ilişkinin doğrusal olmadığı durumlarda doğrusal bir model kullanılmasındaki temel düşünce, doğrusal olmayan fonksiyona, istenilen bir doğruluk derecesinde, uygun sayıda polinomial terimleri olan doğrusal bir model ile yaklaşılabileceğidir.
  - Böylece, doğrusal model, ilgilenilen sınırlı bir bölgede tatmin edici bir yaklaşım sağlar.
  - Yaklaşımın yeterli olmaması durumunda, en küçük kareler sonuçları, önemli bir değişkenin ihmal edilmesi durumunda olduğu gibi sapmalı olacaktır.

27

- MODEL YETERSİZLİKLERİ
  - Süreç modellerine doğrusal modeller ile yaklaşılması *Cevap Yüzeyi Yöntem Bilimi* ile ilgilidir.
  - Model yetersizliklerinin tespit edilmesi,
    - problemin yapısına ve
    - sistemden elde edilebilen bilginin miktarına bağlıdır.
  - Artık kareler ortalamasındaki sapma ve dolayısıyla ihmal edilen terimin varlığı, σ^2'nin bağımsız bir tahmini elde edilebiliyorsa tespit edilebilir.
  - Dikkate alınmayan yüksek-dereceli polinomiyal terimler uygun artık plotları ile kolayca görülebilir.
  - Tümüyle ihmal edilmiş bağımsız değişkenlerin tespit edilmesi ise daha zordur.

28

- MODEL YETERSİZLİKLERİ
  - Doğrusal yaklaşımlara alternatif olarak daha gerçekçi olan doğrusal olmayan modeller formüle edilebilir.
  - Bazı doğrusal olmayan modeller, bağımlı değişkenin uygun bir transformasyonu ile doğrusallaştırılabilir.
  - Bu tip modeller ″aslında doğrusal modeller″ olarak adlandırılır.
  - Transformasyondan sonra hatalar üzerindeki varsayımlar sağlanıyorsa, doğrusallaştırılmış modele SEKK uygulanabilir.

29

- DOĞRUSAL BAĞLANTI PROBLEMİ
  - **X** matrisinin tekilliği, **X** in bazı sütunlarının bir doğrusal fonksiyonunun kesin olarak sıfır vektörüne eşit olması durumunda çıkar.
  - Tekillik EKK analizinde $(X^TX)^{-1}$ var olmadığında belli olur.
  - Daha problemli bir durum ise **X** matrisi tekile yakın olduğunda, yani vektörlerin doğrusal fonksiyonu sıfıra yakın olduğunda ortaya çıkar.
  - Değişken sayısının gereğinden fazla olması (aynı bilgiyi değişik formlarda açıklamaktadır), **X** in tekile yakın olmasına neden olur.

30

- YAKLAŞIK-TEKİLLİK DURUMU
  - Yaklaşık-tekillik durumlarında normal eşitliklerin tek bir çözümcü mevcuttur.
  - Ancak bu çözüm oldukça kararsızdır.
  - Böyle bir durumda **y** veya **X** deki küçük değişikler (şansa bağlı gürültü), regresyon katsayılarının tahminlerinde büyük değişmelere neden olabilir.
  - Ayrıca regresyon katsayılarının varyansları oldukça büyük olurlar.
  - **X** in yaklaşık-tekil olmasından kaynaklanan problemlere yaklaşık doğrusal bağlantı problemi olarak adlandırılır.

31

- ÇOKLU DOĞRUSAL BAĞLANTININ BELİRTİLERİ VE TESBİT EDİLMESİ
  - Doğrusal bağlantının varlığını gösteren ipuçları:
    - regresyon katsayıları için mantıksız değerler,
    - büyük standart hatalar,
    - model mantıklı bir uyum sağladığı halde anlamsız olan kısmi regresyon katsayıları ve
    - regresyon sonuçlarında önemsiz görülen ancak önemli olduğu bilinen değişkenler.
  - Doğrusal bağlantının tespit edilmesi doğrudan,
    - **X** in tekil değer ayrışımı veya
    - $\mathbf{X}^T\mathbf{X}$ in özdeğer-özvektör analizi ile sağlanabilir.

32

- ÇOKLU DOĞRUSAL BAĞLANTI PROBLEMİNİN ÇÖZÜMÜ
  - Doğrusal bağlantı probleminin çözümü, modelin kurulmasındaki amaca bağlıdır.
  - Eğer amaç kestirim ise, örnek *X*-uzayında doğrusal bağlantı ciddi bir problem yaratmaz.
  - Eğer amaç regresyon katsayılarının tahminlenmesi ise, parametrelerinin tahminleri, parametre değerinden büyük farklılıklar gösterebilir; hatta yanlış işarete bile sahip olabilir.

33

- ÇOKLU DOĞRUSAL BAĞLANTI PROBLEMİNİN ÇÖZÜMÜ
  - Sapmalı regresyon yöntemlerinden birisi kullanılabilir.
    - Daha iyi bir çözüm ise, eğer mümkünse, yeni veya ek verilerin elde edilmesi ve böylece örnek **X**-uzayının yaklaşık-tekilliği ortadan kaldırmak için genişletilmesidir.
  - Söz konusu amaç bir sistemdeki önemli değişkenleri tanımak veya sistemi modellemek ise, kuvvetli doğrusal bağlantının olması durumunda regresyon sonuçları fazla yardımcı olmazlar ve yanıltıcı olabilirler.
    - Burada, değişkenlerin korelasyon yapısını anlamak ve bağımlı değişkenin bu yapıya nasıl uyumunun yapılacağını araştırmak daha verimli olur.
    - Ana bileşenler analizi ve ana bileşenler regresyonu bu yapıyı anlamada yardımcı olurlar.

34

- BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERDEKİ ÖLÇÜM HATALARI

  - Ölçüm hassasiyetine bağlı olarak, ısı basınç, kişinin yaşı gibi bağımsız değişkenler ölçülerken hata yapılabilir.

    (5.1) $\delta_i = X_i^* - X_i$
  - Basit regresyon modeli için,

    (5.2) $Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_i + \varepsilon_i$
  - Sadece X_i^* gözlendiği için

    (5.3) $Y_i = \beta_0 + \beta_1 (X_i^* - \delta_i) + \varepsilon_i$

    (5.4) $Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_i^* + (\varepsilon_i - \beta_1 \delta_i)$

35

- BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERDEKİ ÖLÇÜM HATALARI

  - Bu model bağımsız değişkeni X_i^* ve hata terimi $\varepsilon_i - \beta_1 \delta_i$ olan bir regresyon modeli olarak görülse de değildir.
  - Bağımsız değişken şans değişkeni olup hata terimi ile ilişkilidir.
  - X in rassal değişken olduğu modeller için de rassal bağımsız değişken hata teriminden bağımsız olmalıdır.

36

- BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERDEKİ ÖLÇÜM HATALARI
  - Modeli belirlemek için aşağıdaki varsayımlar yapılabilir.

    (5.5a) $E(\delta_i) = 0$

    (5.5b) $E(\varepsilon_i) = 0$

    (5.5c) $E(\delta_i \varepsilon_i) = 0$
  - Bunun sonucu olarak,

    $$E(X_i^*) = E(X_i - \delta_i) = X_i$$
  - Kovaryans ise,

    (5.6) $\sigma(X_i^*; \varepsilon_i - \beta_1 \delta_i) = -\beta_1 \sigma^2(\delta_i)$

    ☞ İspat 40
  - Eğer X ve Y arasında bir regresyon ilişkisi varsa bu kovaryans sıfır olamaz.

37

- ÖLÇÜM HATALARININ SONUÇLARI VE ÖNLEMLER
  - Eğer model (5.4) e EKK uygulanırsa b_i parametre tahminleri sapmalı olacaktır ve kararlılık özelliğini kaybedeceklerdir.
  - Sapmasız tahminleyicileri elde etmek için yaklaşımlar:
    - δ_i nın dağılımı ve δ_i ile εi arasındaki kovaryans üzerine güçlü varsayımlar yapılır.
    - X in gerçek değeri ile ilişkisi bilinen fakat ölçüm hatasına sahip olmayan değişkenleri (alet – instrumental) kullanmak.
  - Alet değişkenlerin kullanılması regresyon parametrelerinin tutarlı tahminlerinin elde edilmesine imkan sağlar.

38

- X İN ÖLÇÜM HATASINA SAHİP OLDUĞU DURUM İLE X İN ŞANS DEĞİŞKENİ OLDUĞU DURUM ARASINDAKİ FARK:
  - X şans değişkeni ise analizcinin kontrolü dışındadır ve deneyden deneye şansa bağlı olarak değişir.
  - Bu durumda X ölçüm hatasına sahip değilse kesin olarak (verilen bir deneme için) ölçümlenir.
  - Bazı araştırmalarda ise X belirli değerlerde sabitlenir. Örneğin ısı ve basınç gibi. Fakat bu değişkenleri istenen hassasiyette sabitlemek mümkün olmadığından X ölçüm hatalı olarak adlandırılır.

39

- PARAMETRELERİN ORTAK GÜVEN ARALIKLARI
  - Parametre vektörünün dağılımının,
    $$\mathbf{b} \sim N\left(\boldsymbol{\beta}, \left(\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right)^{-1}\sigma^2\right)$$
    varsayımı altında
  - Tüm parametreler için %100(1-α) güven seviyesinde bir ortak güven aralığı,

$$\mathbf{(5.7)}\quad (\boldsymbol{\beta}-\mathbf{b})^T\mathbf{X}^T\mathbf{X}(\boldsymbol{\beta}-\mathbf{b}) \le ps^2F(p, n-p, 1-\alpha)$$

  - Denklem *p* boyutlu uzayda eliptik bir eğrinin konturunu tanımlar.
  - Bu yaklaşım sadece *p* değerinin küçük (2,3,4) olduğu durumlar için faydalıdır.

40

- PARAMETRELERİN ORTAK GÜVEN ARALIKLARI
  - Şekil 5.1 iki parametreli mümkün bir durum örneğidir.
  - Parametreler β_1 ve β_2 için %95 güven bölgesi ince uzun elips ile gösterilmiştir.
  - Elips içindeki (β_1, β_2) değerleri parametrelerin ortak olarak alabilecekleri değerlerdir.
  - Bu yaklaşım b_1 ve b_2 tahminleri arasındaki korelasyonu dikkate alır.

41

- Şekil 4.1

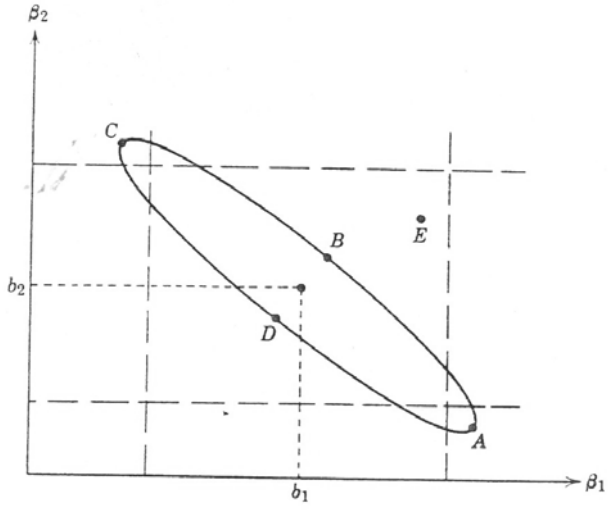

42

- PARAMETRELERİN ORTAK GÜVEN ARALIKLARI

  - Parametreler β_1 ve β_2 için bireysel ayrı ayrı %95 güven aralıkları kesikli kare ile belirtilmiş olup eş anlı yorumlanması yanlıştır.
  - Örneğin E noktası (β_1, β_2) uygun değerlere sahiptir.
  - Bununla birlikte ortak güven bölgesi böyle bir noktanın uygun olmadığını belirtmektedir.
  - Parametre sayısı ikiden fazla olduğunda yorumlamak zordur.

43

- PARAMETRELERİN ORTAK GÜVEN ARALIKLARI

  - Böyle durumlarda eliptik bölgenin ana eksenlerinin uç noktalarının koordinatlarını bulmak bir çözüm olabilir.
  - Başarmak için güven konturu bulunmalı ve kanonik yapıya indirgenmelidir.
  - Bu amaçla kullanılabilecek yöntemler; ana bileşenler regresyonu ve latent kök regresyonudur.
  - Eğer model,
    $E(Y - \bar{Y}) = \beta_1(X_1 - \bar{X}_1) + \cdots + \beta_k(X_k - \bar{X}_k)$
    şeklinde yazılırsa β_0 parametresini içermeyen ortak güven bölgesi elde edilir.
  -

44

- ORTAK GÜVEN BÖLGELERİ İÇİN DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN KONULAR
  - Parametre tahminlerinin,
    - o Varyansları $V(b_i)$
    - o Korelasyonları ρ_{ij}

    (5.8) $$\rho_{ij} = \frac{Cov(b_i, b_j)}{[V(b_i)V(b_j)]^{1/2}}$$

    incelenmelidir.
  - Mümkün durumlara örnekler:
    - o $V(b_i) > V(b_j)$ ve $\rho_{ij} \neq 0$ Şekil 5.1
    - o $V(b_i) > V(b_j)$ ve $\rho_{ij} = 0$ Şekil 5.2a
    - o $V(b_i) = V(b_j)$ ve $\rho_{ij} = 0$ Şekil 5.2b

45

- Şekil 5.2

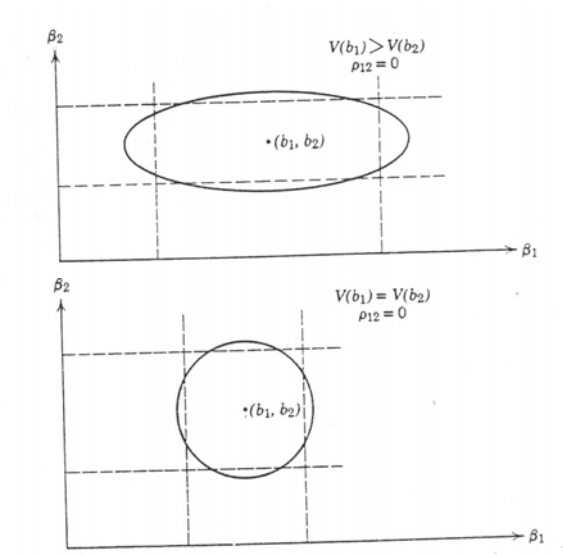

46

- ORTAK GÜVEN BÖLGELERİ İÇİN DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN KONULAR
  - Parametreler β_0 ve β_1 için bireysel ayrı ayrı %95 güven aralıkları birlikte yorumlandığında eğer birbirinden bağımsız iseler $(0.95)^2=0.9025$ güven olasılığına sahiptirler.
  - Bununla birlikte aynı veri seti kullanılarak tahminlendiğinden birbirinden bağımsız değildirler.
  - Yorumların doğru olasılığını belirlemek amacıyla kullanılabilecek bir yöntem *Bonferroni ortak güven aralıkları* yöntemidir.

47

- BONFERRONİ ORTAK GÜVEN ARALIKLARI
  - Verilerin analizi genellikle bir dizi tahmin ya da testin gerçekleştirilmesini gerektirir.
  - Gerçekleştirilen test ya da tahminlerin bütün kümesine ait doğrulukla ilgili bilgiye gereksinim vardır.
  - İlgilenilen tahminler (ya da testler) kümesi, *tahminler* (ya da test) *ailesi* olarak adlandırılır.

48

- BONFERRONİ ORTAK GÜVEN ARALIKLARI
  - Bonferroni prosedüründe, aile güven katsayısını en az 1-α olacak şekilde düzenlemek amacıyla bireysel güven katsayıları 1-α den büyük olacak şekilde düzeltilir.
  - İki parametreli (iki eşanlı güven aralığı) için Bonferroni eşitsizliği:

(5.9a) $P(\overline{A}_1 \cap \overline{A}_2) \geq 1 - 2\alpha$

  - *k* parametreli (*k* adet eşanlı güven aralığı) için Bonferroni eşitsizliği:

(5.9b) $P\left(\bigcap_{i=1}^{k} \overline{A}_i\right) \geq 1 - k\alpha$

  - ☞ **İspat 39**

49

- YUVARLAMA HATALARI
  - Bir regresyon modelinde yalnızca bir veya iki bağımsız değişken olduğunda parametre tahminlerinin doğrudan hesaplanması genellikle hesaplamalarda fazla sorun çıkarmamaktadır.
  - İkiden fazla değişken ve fazla sayıda verilerin bulunduğu problemlerde ise elde edilen sonuçlar yuvarlama hataları nedeniyle tamamen geçersiz olabilmektedir.

50

- YUVARLAMA HATALARININ NEDENİ
  - İki ana nedeni:
    - Regresyon hesaplamalarına dahil edilen sayılar birbirinden çok büyük farklılıklar gösterebilir. Örneğin 52.793, -943 ve 6 sayılarının aynı hesaplamaya dahil edilmesi gibi
    - Tersi alınacak matris yaklaşık tekil matris olabilir. Matrisin determinantı, hesaplamalara dahil edilen diğer sayılarla kıyaslandığında oldukça küçük ise yuvarlama problemi büyük bir olasılıkla ortaya çıkacaktır. $|\mathbf{X}^T\mathbf{X}|$ çok küçük bir değer olduğunda $\mathbf{X}^T\mathbf{X}$ matrisine kötü şartlanmış (ill conitioned) matris denir.

51

- YUVARLAMA HATALARININ ETKİSİNİ AZALTMAK İÇİN NE YAPILIR?
  - Regresyon değişkenlerinin *standartlaştırılmasıyla* regresyon problemi korelasyonları içeren bir forma dönüşür ve böylece hesaplamalara dahil edilen bütün sayılar -1 ile 1 arasında değişir.
  - Sayıların standart bir forma dönüşmesiyle yuvarlama hatalarının olumsuz etkileri de en aza indirilmiş olur.

52

- MERKEZLENMİŞ DEĞİŞKENLERE GÖRE MODEL
  - Genel doğrusal model

  (5.10) $Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} + \cdots + \beta_k X_{ik} + \varepsilon$
  - Bu model bağımsız değişkenlerin ortalamadan farklarına göre yazılarak *merkezlenmiş* değişkenlere göre elde edilir.

  (5.11) $Y_i = \{\beta_0 + \beta_1 \bar{X}_1 + \cdots + \beta_k \bar{X}_k\} + \beta_1 (X_{i1} - \bar{X}_1) + \cdots + \beta_k (X_{ik} - \bar{X}_k) + \varepsilon$
  - Burada $x_j = X_{ij} - \bar{X}_j$ merkezlenmiş değişkendir ve $\beta_0' = \beta_0 + \beta_1 \bar{X}_1 + \cdots + \beta_k \bar{X}_k$ alınarak model,

  (5.12) $Y_i = \beta_0' + \beta_1 x_1 + \cdots + \beta_k x_k + \varepsilon$

53

- MERKEZLENMİŞ DEĞİŞKENLERE GÖRE MODEL
  - Merkezlenmiş değişkenlerin ortalaması sıfırdır.

    $\bar{x}_j = 0$
  - β_0' parametresinin tahminleyicisi daima bağımlı değişkenin aritmetik ortalamasına eşittir.

    (I41.1) $b_0' = \bar{Y}$

    ☞ İspat 41
  - Sonuç olarak (5.12) modeli

    (5.13) $Y_i - \bar{Y} = \beta_1 (X_{i1} - \bar{X}_1) + \cdots + \beta_k (X_{ik} - \bar{X}_k) + \varepsilon$

54

- MERKEZLENMİŞ MODEL İÇİN İÇ ÇARPIM MATRİSİ

  - Bu modelde k=2 durumu için için $\mathbf{X}^T\mathbf{X}$ matrisi,

    (5.14) $$\mathbf{X}^T\mathbf{X} = \mathbf{S} = \begin{bmatrix} S_{11} & S_{12} \\ S_{21} & S_{22} \end{bmatrix}$$

  - Burada,

    (5.15) $$S_{lj} = \sum_{i=1}^{n} \left(X_{il} - \overline{X}_l\right)\left(X_{ij} - \overline{X}_j\right)$$

55

- STANDARTLAŞTIRILMIŞ DEĞİŞKENLERE GÖRE MODEL

  - Merkezlenmiş veriler ölçeklenerek standartlaştırılmış değişkenler elde edilir.

    (5.16a) $$z_{ij} = \frac{\left(X_{ij} - \overline{X}_j\right)}{S_{jj}^{1/2}} = \frac{x_{ij}}{S_{jj}^{1/2}} \;,\; j = 1,\ldots,k$$

    (5.16b) $$y_i = \frac{\left(Y_i - \overline{Y}\right)}{S_{yy}^{1/2}} \qquad i = 1,\ldots,n$$

  - Burada, $S_{yy} = \sum_{i=1}^{n} \left(Y_i - \overline{Y}\right)^2$
  - Standartlaştırılmış değişkene göre model,

    (5.17a) $$y_i S_{yy}^{1/2} = \beta_1 S_{11}^{1/2} z_{i1} + \cdots + \beta_k S_{kk}^{1/2} z_{ik} + \varepsilon$$

    (5.17b) $$y_i = \alpha_1 z_{i1} + \cdots + \alpha_k z_{ik} + \varepsilon$$

56

- STANDART MODEL İÇİN İÇ ÇARPIM MATRİSİ

- Standart modelde k=2 durumu için için $\mathbf{X}^T\mathbf{X}$ matrisi,

(5.18) $$\mathbf{X}^T\mathbf{X} = \mathbf{R} = \begin{bmatrix} 1 & r_{12} \\ r_{21} & 1 \end{bmatrix}$$

- Burada,

(5.19a) $$r_{12} = \frac{S_{12}}{(S_{11}S_{22})^{1/2}} = r_{21}$$

☞ İspat 42

- Bağımlı değişkenle bağımsız değişken arasındaki korelasyon,

(5.19b) $$r_{jy} = \frac{S_{jy}}{(S_{jj}S_{yy})^{1/2}}$$

- Burada,

(5.20) $$S_{jy} = \sum_{i=1}^{n}(X_{ij} - \bar{X}_j)(Y_i - \bar{Y})$$

57

- STANDARTLAŞTIRILMIŞ DEĞİŞKENLERE GÖRE MODEL

- Burada yeni modelin parametreleri ve tahminleyicileri,

(5.21a) $$\alpha_j = \frac{\beta_j S_{jj}^{1/2}}{S_{yy}^{1/2}}$$

(5.21b) $$a_j = \frac{b_j S_{jj}^{1/2}}{S_{yy}^{1/2}}$$

- Orijinal parametre cinsinden,

(5.22a) $$\beta_j = \frac{\alpha_j S_{yy}^{1/2}}{S_{jj}^{1/2}}$$

(5.22b) $$b_j = \frac{a_j S_{yy}^{1/2}}{S_{jj}^{1/2}}$$

☞ İspat 43

58

6. ARTIKLARIN ANALİZİ VE REGRESYON TANILARI

59

- REGRESYON TANILARI NEDİR?
  - Regresyon tanıları, genel olarak regresyon analizinde ortaya çıkan problemleri belirlemek için kullanılan teknikleri ifade eder.
  - Problemlerin nedeni,
    - Model ya da
    - Veri seti

    kaynaklı olabilir.

60

- REGRESYON TANI YÖNTEMLERİ
  - İncelenecek regresyon tanıları,
    - Grafiksel yöntemler:
      - varsayımlardaki tutarsızlıkları,
      - sapan gözlemleri
      - model yetersizliklerini

      belirlemek için.
    - Tanı istatistikleri:
      - Sapan gözlemleri
      - Yüksek etki noktalarını
      - Etkili gözlemleri
      - Çoklu doğrusal bağlantıyı

      belirlemek için.

61

- TEMEL KAVRAMLAR

  - *Sapan* (outliers) *gözlem*,
  - *etkili* (influential) *gözlem* ve
  - *yüksek etki* (high-leverage) *noktaları*

  birbiriyle iç içe girmiş ve çok yakın ilişkisi olan üç kavramdır.

62

- SAPAN GÖZLEM

  - *Sapan* terimi, bir veri setinde; diğer gözlemlerin yanında bazı özellikleri açısından tutarsız olan gözlem anlamına gelir.
  - Tahminlenen regresyon doğrusuna uyum göstermekte başarısız olan gözlemler sapan gözlem olarak değerlendirilebilirler.
  - Bir gözlem, beklenen sınırların dışındaki değerlere sahip bağımlı değişkenden ya da bağımsız değişken(ler)den dolayı sapan gözlem olabilir.

63

- SAPAN GÖZLEM

  - Sapan terimi, geri kalan örnek verilerinin yanında tutarsız olan bağımlı değişken değeri için kullanılmaktadır.
  - *Artıklardaki sapan* ifadesi ise gözlenen artıklar içinde beklenen kabul edilebilir değişkenlikten daha büyük değere sahip veri noktaları için kullanılır.
  - Genelde "sapan" *bağımlı değişkenin* ya da *artığın değeri* olarak kullanılmaktadır.

64

- SAPAN GÖZLEM İÇİN TEŞHİS YÖNTEMLERİ
  - Sapanlar, gözlenen artıkların analizi ile keşfedilebilir.
  - *Tanı İstatistikleri*; sapan gözlem, veri setindeki diğer gözlemlerle karşılaştırıldığında büyük değerde studendize artığa sahip gözlem olarak tanımlanabilir.
  - *Grafiksel Analiz*; Normal dağılım ve varyans heterojenliği durumlarını keşfetmek için plot edilen artıklar da sapanların tanımlanmasında etkili olurlar.

65

- YÜKSEK ETKİ NOKTALARI
  - Diğer veri noktalarından uzak olan bir nokta, regresyon sonuçları üzerinde hemen hemen diğer tüm noktalar kadar etkiye sahip olabilir. Bu tür gözlemlere *yüksek etki (levarage) noktaları* denir.
  - EKK sonuçları üzerinde bir veri noktasının olası etkisi, diğer noktalara göre **X**-uzayındaki, pozisyonu ile hesaplanır.
  - Genellikle bir veri noktası, **X**-uzayındaki veri noktalarının merkezinden uzaklaştıkça, regresyon sonuçlarını etkileme olasılığı da aynı oranda artar.

66

- YÜKSEK ETKİ NOKTALARI VE TEŞHİSİ
  - Bir yüksek etki noktası, veri setindeki diğer gözlemlerle karşılaştırıldığında büyük bir h_{ii} değerine sahip gözlem olarak tanımlanabilir.
  - Etki kavramı tamamen bağımsız değişkenler ile ilgili olup, bağımlı değişkenlerle bir ilgisi yoktur.
  - **H** matrisinin köşegen elemanları, örnek noktaları ile örnek **X**-uzayının merkezi arasındaki öklid uzaklığının ölçüsüdür.

67

- EKK nın GİZLİ VARSAYIMI
  - Sıradan EKK yöntemi hesaplamalarda her gözleme eşit ağırlık vermektedir.
  - Bununla beraber, her gözlem çeşitli EKK sonuçlarında eşit etkiye sahip değildir.
  - Örneğin, basit doğrusal regresyon modelindeki eğim, bağımsız değişkenin ortalamadan en uzaktaki değerlerinden etkilenir.

NEDEN?

68

- ETKİLİ GÖZLEMLER
  - *Etkili gözlemler*, veri setindeki diğer gözlemlerle karşılaştırıldığında, bireysel olarak ya da birlikte uyumu yapılan regresyon denklemini aşırı ölçüde etkileyen gözlemlerdir.
  - Bu tanım görecelidir, araştırmacı *tanı istatistiklerini* kullanarak gözlemleri etki derecelerine göre sıralayabilir.

69

- ETKİ TİPLERİ
  - Bir gözlem tüm regresyon sonuçları üzerinde aynı etkiye sahip olmayabilir.
  - Bu gözlem regresyon sonuçlarından hangisini (veya hangilerini) etkilemektedir?
  - Bir gözlem,
    - tahminlenmiş regresyon katsayıları **b**,
    - tahminlenmiş **b** varyansları,
    - $\hat{\mathbf{y}}$ kestirilmiş değerleri ve/veya
    - uyum iyiliği istatistikleri üzerinde

    etkili olabilir.
  - Analizin ilk amacı hangi tip etkinin dikkate alınacağı sorusuna cevap aramaktır.

70

- ÜÇ KAVRAM ARASINDAKİ İLİŞKİ

  - Sapan bir gözlem, etkili gözlem olmayabilir,
  - Etkili bir gözlem, sapan gözlem olmayabilir,
  - Büyük artık değerine sahip gözlemlerin arzu edilmeyen bir durum olması küçük bir artığa karşılık gelen gözlemlerin ideal gözlem olduğu anlamına gelmemelidir.

  Neden1?

  - Sapan gözlemlerde olduğu gibi yüksek etki noktaları da etkili gözlem olmayabilir.
  - Buna karşın etkili gözlemlerin de yüksek etki noktası olması gerekli değildir.
  - Bununla birlikte yüksek etki noktaları potansiyel etkili gözlemler olarak değerlendirilebilirler.

71

- SAPANLARIN VE ETKİLİ NOKTALARIN KAYNAĞI

  - Bir çalışmada,
    - veriler toplanırken yapılan hatalardan veya
    - veri noktalarının değişik anakütlelerden gelmesinden

    dolayı bir veri noktası sapan ya da potansiyel etkili nokta olabilir.
  - Modelin süreci yeterince açıklayamadığı durumlarda, doğru bir nokta sapan gibi görünebilir.
  - Bu nokta için sapan artığına (outlier residual) sahiptir denir.

72

- NE YAPILMALI ?
  - Açık bir şekilde tanımlanabilen hatalar mümkünse düzeltilmelidir.
  - Mümkün değilse veri setinden çıkarılmalıdır.
  - Hatalı oldukları açık olarak tanımlanamayan ya da doğru oldukları belirlenen veri noktalarının, dikkatli bir şekilde incelenmeleri gereklidir.

73

- NE YAPILMAMALI ?
  - Modelin ya da tasarımın yetersizliklerini ortaya koyabilirler.
  - Sapan ve etkili gözlemlerin fark gözetmeksizin analizden atılması büyük bir hata olacaktır.
  - Bu özelliğe sahip veriler belki de araştırmada en fazla bilgi taşıyan gözlemlerdir.

74

- NEDEN ARTIKLAR ANALİZ EDİLİR?
  - Regresyon analizinde problem, $\boldsymbol{\varepsilon}$ nun gözlemlenemediği gibi aynı zamanda tahminlenememesinden kaynaklanmaktadır.
  - Hatalar modeldeki $\boldsymbol{\beta}$ vektörü bilinmediği için gözlemlenemezler.
  - Bununla birlikte **e** artığı, bir anlamda şans hatası $\boldsymbol{\varepsilon}$ u ölçmektedir.

75

REGRESYON ANALİZİNDE HATALAR VE ARTIKLAR

- Hatalar;
  - o Sıfır ortalamalı,
  - o Sabit varyanslı,
  - o Birbirinden bağımsız
  - o Normal dağılış

  $\boldsymbol{\varepsilon} \sim N(\mathbf{0};\mathbf{I}\sigma^2)$

  gösterir.

- Artıklar;
  - o Sıfır ortalamalı,
  - o *Farklı varyanslı*,
  - o *Birbiri ile ilişkili*
  - o Normal dağılış

  $\mathbf{e} \sim N[\mathbf{0};(\mathbf{I}-\mathbf{H})\sigma^2]$

  gösterir.

76

- ARTIK VE HATALAR ARASINDAKİ FARKLAR
  - $\boldsymbol{\varepsilon}$ vektörünün elemanları birbirinden bağımsız ve aynı eşit varyansa sahip olsa bile,
    - **H** matrisi köşegen matris olmadıkça artıklar birbirinden bağımsız değildir,
    - **H** matrisinin köşegen elemanları birbirine eşit olmadıkça artıklar eşit varyanslı değildir.

  Not: **H** matrisi ve elemanlarının özellikleri için

  ☞ Ref. Tanım 40 ve 41

  Not: Artıklardaki farklı varyanslılık, her bir artığın standardize edilmesi ile düzeltilebilir.

77

- ARTIKLAR ARASINDAKİ KOVARYANSLAR
  - Eşitlikler, (I21.3) ve (I21.4)'den,
    - $V(\hat{y}_i)=\sigma^2 h_{ii}$ ve
    - $V(e_i)=\sigma^2(1- h_{ii})$

    olarak elde edilebilir.

    Not: Yorumlar için

    ☞ Ref. Tanım 42

  - σ^2 sabiti bir tarafa bırakılırsa, h_{ii} değeri, $V(\hat{y}_i)$ ve $V(e_i)$'yi hesaplamaktadır.

78

- ARTIKLAR ARASINDAKİ KOVARYANSLAR
  - Eşitlik (I21.4)'den e_i ve e_j arasındaki kovaryans ,

    $$Cov\,(e_i, e_j) = -\sigma^2 h_{ij}$$

    olup, e_i ve e_j arasındaki korelasyon katsayısı

    $$Cor(e_i,e_j)=\rho_{ij}=\frac{-h_{ij}}{\sqrt{1-h_{ii}}\sqrt{1-h_{jj}}}$$

    olarak bulunabilir.
  - Eşitlikten görüldüğü gibi e_i ve e_j arasındaki korelasyon tamamen **H**'nin elemanları tarafından hesaplanmaktadır.

79

- HATA YERİNE ARTIĞIN KULLANILABİLMESİ İÇİN GEREKLİ KOŞULLAR
  - Eşitlik (3.13b) **ε** yerine **e**'nin kullanılabileceği göstermektedir.
  - Fakat bunun uygun bir yaklaşım olabilmesi için;
    - **H** matrisinin elemanları bazı özelliklere sahip olmalıdır,
    - Uyumu yapılan model doğru olmalıdır.

80

- NOTLAR
  - Bu iki durum gerçekte birbirinden bağımsız değildir.
  - Modelin yanlış belirlenmesinin **H** matrisi üzerinde etki oluşturacağı unutulmamalıdır.

81

- HATA YERİNE ARTIĞIN KULLANILABİLMESİ İÇİN GEREKLİ KOŞULLAR
  - **ε** yerine ***e*** nin uygun bir şekilde kullanılabilmesi için;
    - **X** matrisinin sıralarının homojen olması, bu durumda **H** matrisinin köşegen elemanları yaklaşık olarak eşittir, ve
    - **H** matrisinin köşegen dışı elemanlarının yeterince küçük olması gereklidir.

82

- AMAÇ NEDİR?
  - Artıkların analizinde amaç **e** değerlerinin incelenerek **ε** ile ilgili varsayımlarda ortaya çıkan eksikliklerin yorumlanmasıdır.
  - Bazı problemlerde, modelin yanlış kurulması, **ε** değerleri ile **e** değerleri arasında uygun bir ilişki kurulabilmesini engeller.
  - Bu gibi durumlarda artıklarda gözlemlenen bazı belirtiler, modelin uygun olmadığının ve/veya varsayımların gerçekleşmediğinin belirtisi olabilir.

83

- ARTIK ANALİZ TİPLERİ
  - Artıklar üzerine yapılan inceleme iki genel kısımda toplanabilir;
    - Tek bir sapan gözlemin testi için oluşturulan artık testleri (istatistikleri),
    - Artıklar üzerine oluşturulan grafiksel tanı yöntemleri.
  - Özellikle **H** matrisine olan bağımlılık nedeni ile, tanı amacıyla kullanılacak artıkların dönüştürülmüş tiplerinin kullanılması tercih edilmektedir.
  - Artıkların dönüşümünde amaç, ölçek parametresinden bağımsız bir dağılıma sahip artıkların elde edilmesidir.

84

- ALTERNATİF YÖNTEM

- Alternatif olarak, artıklar seçilmiş bir kovaryans yapısına sahip olacak şekilde dönüştürülebilirler.
- Bu durumda *n-p* elemanlı ve elemanları ilişkisiz olan bir artık vektörünün elde edilmesi ile ilgilenilir.

- DÖNÜŞTÜRÜLMÜŞ ARTIK İSTATİSTİKLERİ

  - Sıradan artıklar, her bir artığın varyansı hem σ hem de h_{ii} değerlerinin bir fonksiyonu olduğu için ölçeği bağımlı bir dağılıma sahiptirler.
  - Bu değerlere bağımlı olmayan bir artık tipinin regresyon tanısı olarak kullanılması daha faydalıdır.
  - Bu amaçla e_i yerine:

$$f(e_i, \sigma_i) = \frac{e_i}{\sigma_i} \qquad \textbf{(6.1)}$$

  tanı istatistiği kullanılabilir.

  ☞ Tanım 37

- DÖNÜŞTÜRÜLMÜŞ ARTIK İSTATİSTİKLERİ
  - Burada σ_i, i-inci artığın standart sapmasıdır. Diğer bir deyişle $\sigma^2(\mathbf{e})$ matrisinin i-inci köşegen elemanının kare köküdür.
  - Eşitlik (6.1) in dört özel durumu mevcuttur:
    - o normalize artık,
    - o standardize artık,
    - o içsel studendize artık,
    - ☞ Tanım 38
    - o dışsal studendize artık.
    - ☞ Tanım 39

87

- NORMALİZE ARTIK
  - Eşitlik (6.1) de σ_i yerine $(\mathbf{e}^T\mathbf{e})^{1/2}$ konularak,

$$a_i = \frac{e_i}{\sqrt{\mathbf{e}^T\mathbf{e}}} \qquad i=1,2,...,n \qquad \textbf{(6.2}a\textbf{)}$$

  - Elde edilecek olan **a** artık vektörü birim vektöre dönüşmektedir.
  - $max\ |a_i|$ istatistiği maksimum normlanmış artık olarak adlandırılır.

88

- STANDARDİZE ARTIK

  - Eşitlik (6.1) de σ_i yerine,

$$s = \sqrt{\frac{\mathbf{e}^T\mathbf{e}}{n-p}}$$

konularak,

$$b_i = \frac{e_i}{s} \qquad \textbf{(6.2}b\textbf{)}$$

elde edilir.

89

- İÇSEL STUDENDİZE ARTIK

  - Eşitlik (6.1) de σ_i yerine,

$$\sigma_i = s\sqrt{1-h_{ii}} \qquad \textbf{(6.2}c\textbf{)}$$

olarak alınırsa, *i*-inci içsel studendize artık,

$$r_i = \frac{e_i}{s\sqrt{1-h_{ii}}} \qquad \textbf{(6.2}d\textbf{)}$$

olarak tanımlanmıştır.

  - Artık varyanslarının önemli ölçüde değişim gösterdiği durumlar için, e_i/s yerine r_i istatistiğinin kullanılması önerilmiştir.

90

- DIŞSAL STUDENDİZE ARTIK
  - Eşitlik (6.1) de σ_i yerine,

$$\sigma_i = s_{(i)}\sqrt{1-h_{ii}} \qquad \textbf{(6.2}e\textbf{)}$$

alınarak,

$$r_i^* = \frac{e_i}{s_{(i)}\sqrt{1-h_{ii}}} = \frac{y_i - \mathbf{x}_i^T\boldsymbol{\beta}_{(i)}}{s_{(i)}\sqrt{1-h_{ii}}} \qquad \textbf{(6.2}f\textbf{)}$$

özdeşliği ile verilir.
  - Burada $y_i - \mathbf{x}_i^T\boldsymbol{\beta}_{(i)}$ uyumunda y_i değeri kullanılmamıştır.
  - r_i^* istatistiği jackknife artık olarak adlandırılmıştır.

91

- DIŞSAL STUDENDİZE ARTIK
  - r_i^* değerleri birbirinden bağımsız değildir.
  - Bu ifadedeki,

$$s_{(i)}^2 = \frac{\mathbf{y}_{(i)}^T\left(\mathbf{I} - \mathbf{H}_{(i)}\right)\mathbf{y}_{(i)}}{n-p-1} \qquad \textbf{(6.3)}$$

i-inci gözlem ihmal edildiğinde elde edilen artığın ortalama karesel hatasının tahminidir ve
  - $\mathbf{H}_{(i)} = \mathbf{X}_{(i)}\left(\mathbf{X}_{(i)}^T\mathbf{X}_{(i)}\right)^{-1}\mathbf{X}_{(i)}^T \qquad \textbf{(6.4)}$

matrisi i-inci gözlemin silindiği $\mathbf{X}_{(i)}$ matrisi için izdüşüm matrisidir.

92

- DÖRT İSTATİSTİK ARASINDAKİ İLİŞKİ

- Bu amaçla $s_{(i)}$ ifadesini s ye göre yazmak gereklidir:

$$s_{(i)}^2 = s^2\left(\frac{n-p-r_i^2}{n-p-1}\right) \qquad \textbf{(6.5)}$$

- Bu eşitlik kullanılarak,

$$b_i = a_i\sqrt{n-p} \qquad \textbf{(6.6}a\textbf{)}$$

$$r_i = \frac{b_i}{\sqrt{1-h_{ii}}} = a_i\sqrt{\frac{n-p}{1-h_{ii}}} \qquad \textbf{(6.6}b\textbf{)}$$

$$r_i^* = \frac{a_i\sqrt{n-p-1}}{\sqrt{(1-h_{ii})-a_i^2}} \qquad \textbf{(6.6}c\textbf{)}$$

$$r_i^* = r_i\sqrt{\frac{n-p-1}{n-p-r_i^2}} = \frac{r_i}{\left(\frac{n-p-r_i^2}{n-p-1}\right)^{1/2}} \qquad \textbf{(6.6}d\textbf{)}$$

eşitlikleri elde edilir,

93

- DÖRT İSTATİSTİKTEN HANGİSİ KULLANILIR?

  - Dört istatistiğin hepsinde de artıkların birbirinden bağımsız dağılış göstermediği görülmektedir.
  - Büyük örnek hacimleri söz konusu olduğunda, pek çok problem için bu olumsuz özellik ihmal edilebilir.
  - Tanı amacı ile ele alındıklarında normalize artıkların ve standardize artıklar e_i'nin varyansını ortaya çıkarmazlar.
  - Bu nedenle model yetersizliğinin ve sapan gözlemlerin araştırılmasında tercih edilen istatistikler r_i ya da r_i^*'dır.

94

- NİÇİN r_i YA DA r_i^* ?

  - Veri setinde sapan gözlemin bulunmadığı durumlarda, s^2 ve $s^2_{(i)}$ nin her ikisi de σ^2'nin sapmasız tahminini sağlar.
  - Buna karşın veri setinde bir sapan gözlem bulunması durumunda, örneğin *j*-inci gözlem, $s^2_{(j)}$ hala sapmasızdır ve r_j^* merkezi olmayan bir *t*-dağılımına sahiptir.
  - Kalan r_i^* ve tüm r_i istatistikleri σ^2'nin sapmalı tahminleyicisi olacaklardır.

95

- NİÇİN r_i YA DA r_i^* ?

  - Bu nedenle dışsal studendize artığın kullanılması veri setinde tek bir sapan gözlemin bulunduğu durumlarda daha uygun sonuçlar verir.
  - **H** matrisinin köşegen elemanlarının (dolayısı ile e_i'nin varyansının) değişken bir yapıya sahip oldukları durumlarda r_i'nin kullanılması tavsiye edilir.

96

- DIŞSAL STUDENDİZE ARTIĞIN AVANTAJLARI
  - r_i^*, (n-p-1) serbestlik dereceli t-dağılımı gösterdiği için artıkların aşırı değere sahip olup olmadıklarının değerlendirilmesinde uygun bir kriterdir, çünkü tabloları mevcuttur.
  - Eşitlik (6.6d) den görüldüğü gibi r_i^* istatistiği r_i'nin monotonik fakat doğrusal olmayan bir transformasyonudur ve $r_i^2 \rightarrow (n\text{-}p)$ iken $r_i^{*2} \rightarrow \infty$ olduğundan, r_i^* büyük sapmaları r_i istatistiğine göre daha iyi yansıtmaktadır.
  - $s_{(i)}$ tahmini, i-inci gözlemdeki toplam hata problemine karşı duyarsızdır.
  - r_i^* istatistiği eşit varyansa sahiptir.

97

- TEK BİR SAPAN İÇİN TEST YÖNTEMLERİ
  - Gözlenmiş artıkların davranışlarının tam testleri mevcut değildir.
  - Yaklaşık olarak ya da göreceli değerlendirmeler kullanılmak zorundadır.
  - Standardize ya da studendize artıkların bir sapan gözlemin kontrolü amacı ile kullanılması bir çoklu test prosedürüdür.
  - Çünkü bu test prosedürü anlamlılık seviyelerini bulmak için birinci *Bonferroni eşitsizliği* üzerine oluşturulmaktadır.

98

- TEK BİR SAPAN İÇİN TEST YÖNTEMLERİ
  - Test edilecek artık, n örnek hacmi içindeki en büyük artık olabilecektir ve α olasılığı için uygun değerler belirlenmelidir.
  - α olasılığına göre birinci dereceden Bonferroni sınırı için $\alpha=\alpha^*/n$ olmak üzere t-kritik değerinin kullanılması önerilmektedir.
  - Burada α^* istenilen kapsamlı anlamlılık seviyesidir.
  - Sapan gözlemlerin belirlenmesi için Bonferroni anlamlılık seviyeleri artıklar arasındaki korelasyonun aşırı derecede büyük olmadığı durumlar için uygun bir güvenceye sahiptir.

99

- TEST YÖNTEMLERİNİN GENEL YAPISI
  - Konu ile ilgili birkaç prosedür mevcuttur.
  - Bu prosedürler genellikle, veri setinde tek bir sapan gözlem bulunduğu varsayımına dayanmaktadırlar.
  - Bu prosedürlerin genel yapısı,
    - $T(x_i, y_i)$ istatistikleri için,

    $Pr\{T(x_i, y_i)>C_\alpha$ / en fazla bir sapan mevcut$\}\leq\alpha$ şeklindeki C_α değerinin bulunması,
    - Eğer $T(x_i y_i)> C_\alpha$ ise

    i-inci gözlemin sapan olarak belirlenmesi, adımlarından oluşur.
  - Bir sapan gözlem için aday durum bilinmediğinde test genellikle maksimum r_i ya da r_i^* değeri üzerine oluşturulur.

100

- TIETJEN, MOORE VE BECKMAN PROSEDÜRÜ
  - Basit regresyon modelini incelemişler, bu model için,

    $$T(x_i y_i)=R_n= max\,|\,r_i\,| \equiv r_{max} \quad \textbf{(6.7a)}$$

    eşitliğini önermişlerdir.
  - Basit regresyon için kritik değerler simulasyon ile elde edilmiştir.
  - Büyük bir R_n değeri veri setinde sapan bir gözlemin varlığını belirtir.

101

- TIETJEN, MOORE VE BECKMAN PROSEDÜRÜ
  - R_n istatistiğinin bileşenleri, $e_i/s(1\text{-}h_{ii})^{1/2}$, incelendiğinde paydanın da sıfır olabileceği durumlar olduğu görülmektedir.

    Nasıl 1?
  - Diğer bir deyişle paydanın sıfır olduğu durumlarda e_i daima sıfır değerini almaktadır.
  - Bu nedenle e_i=0 olduğunda R_n=0 olarak tanımlanmıştır.

102

- PRESCOTT (1975) PROSEDÜRÜ
  - Genel doğrusal model için;

$$R_n^* = \max\left|\frac{e_i}{\bar{s}}\right|$$

istatistiğini önerilmiştir.
  - Burada $\bar{s}^2$, artıkların tahminlenmiş ortalama varyansıdır.
  - Artıkların ortalama varyansı $(n\text{-}p)\sigma^2/n$ şeklindedir.
  - Bu durumda, $\bar{s}^2=(n\text{-}p)s^2/n$ olduğu görülebilir.
  - Sonuç olarak,

$$R_n^* = n^{1/2}\ max|a_i| \qquad \textbf{(6.7}b\textbf{)}$$

istatistiği kullanılabilir.

☞ İspat 36

103

- PRESCOTT (1975) PROSEDÜRÜ
  - $|a| = max\ |a_i|$ için 100(1-α)'lık yüzde noktasının üst sınırı;

$U=[n(n\text{-}p)aF/(n(n\text{-}p\text{-}1+F))]^{1/2}$

şeklinde tanımlamıştır.

Not: Burada F, serbestlik derecesi 1 ve $(n\text{-}p\text{-}1)$ olan F dağılımı için %(1-α) noktasındaki değeri tanımlamaktadır.
  - Eşitlik (6.7*a*) ve (6.7*b*) için yaklaşık kritik değerleri,

$$\sqrt{\frac{(n-p)F}{n-p-1+F}} \qquad \textbf{(6.7}c\textbf{)}$$

şeklindedir.

Not: Kritik değerler, her bir p değeri, n örnek hacmi ve α olasılık değerleri için Tablo 6.1 de verilmiştir.

104

- BONFERRONİ TESTİ
  - Her bir dışsal studentized artık, (n-p-1) serbestlik dereceli t-dağılışı gösterir.
  - Bonferroni kritik değeri;

    $$t(1-\alpha/2n; n-p-1)$$

    olarak tanımlanmıştır.
  - ☞ Ref. Örnek 6.2

105

- GRAFİKSEL TANI YÖNTEMLERİ
  - Artıkların oluşturdukları şekillerin düzeni, büyüklüklerinden çok daha fazla bilgi taşır.
  - Araştırma için gerekli bilginin elde edilebilmesi için genellikle birden fazla farklı plotun analizinin gerekli olabileceği unutulmamalıdır.

106

- ARTIK PLOTLARI TİPLERİ
    - Artıkların frekans dağılımı; histogramlar, nokta grafikler vb.
    - Artıkların normal ya da yarı normal plotları.
    - Uyumu yapılmış değerlere karşı artık plotları.
    - Bağımsız değişkene karşı artık plotları.
    - Eklenmiş değişken plotları.
    - Kısmi regresyon etki plotları.
    - Kısmi artık plotları.
    - Zamana karşı artık plotları.
    - Artıkların bir gecikmeli plotu

107

- ARTIKLARIN FREKANS DAĞILIMI
    - Artıkların basit bir frekans dağılımı, çarpıklık, birden fazla mod, basıklık vb. gibi normallik varsayımını geçersiz kılabilecek durumların ortaya çıkarılmasında oldukça faydalıdır.
    - Bununla birlikte normallik varsayımının kontrolü için bu tip plotların kullanımında sonuçların güvenilir olabilmesi için örnek hacminin büyük olması gereklidir.
    - Gözlem sayısının az olması durumunda nokta grafikler kullanılabilir.
        - ☞ Ref. Örnek 6.3

108

- NORMAL OLASILIK PLOTLARI
  - Uygun örnek hacmi için normal sıra (order) istatistiklerine karşı sıralanmış artıkların plotudur.
  - Normal sıra istatistikleri, ortalaması sıfır varyansı bir olan normal dağılımdan gelen dizine sokulmuş gözlemlerin beklenen değeridir.
  - Gözlenmiş ve küçükten büyüğe düzenlenmiş artıkların normal sıra istatistiklerine karşı plot edilmesi normal plotları verir.
  - Artıklar normal dağılımdan alınan bir örneği temsil ediyorsa normal plotun beklenen sonucu, orijinden geçen ve eğimi artıkların standart sapmasına bağlı olan düz bir doğru şeklinde olmasıdır, (bkz. Şekil 6.1).

109

Şekil 6.1

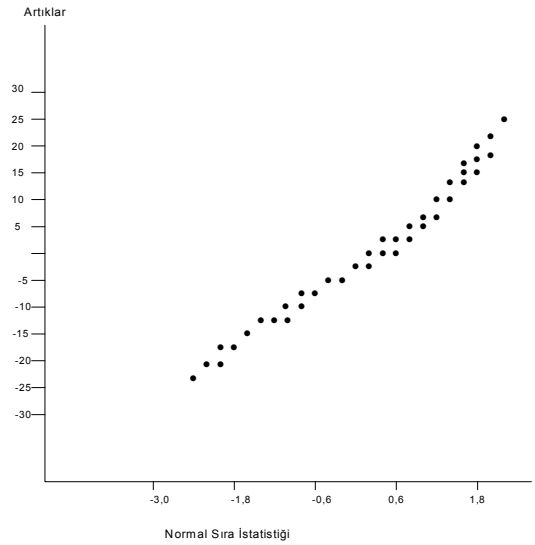

110

- NORMAL OLASILIK PLOTLARI
  - Örnek sıra istatistiklerinin örnekleme değişkenliğine bağlı olarak düz doğrudan rassal bazı sapmalar olabilecektir.
  - Bir normal plotta beklenen düz doğrudan ayrılışlar normal dağılımdan faklılığı belirtir.
  - Bir çarpık dağılım, normal plotun bir eğri şeklinde oluşmasına neden olur.
  - Bu eğrinin yönü çarpıklığın yönüne bağlıdır.
  - S-şeklindeki bir eğri, eğrinin yönüne bağlı kalın veya ince kuyruklu bir dağılımı belirtir, (bkz. Şekil 6.2).

111

Şekil 6.2

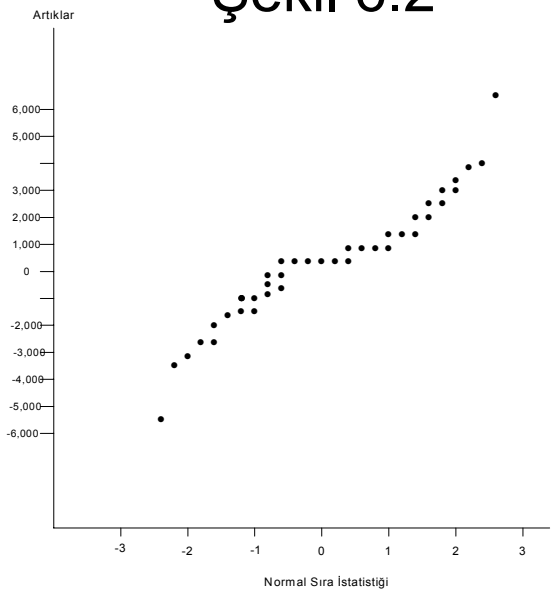

112

- NORMAL OLASILIK PLOTLARI
  - Kalın kuyruklu dağılımlar, normal dağılıma göre daha fazla ekstrem gözlemlere sahiptir.
  - İnce kuyruklu dağılımlar ise daha az ekstrem gözlem içerir.
  - Bu arada dikkat edilmesi gereken bir konu da, modelde mevcut bazı kusurlarında normal dağılıştan farklılık etkisine benzer durumlar gösterebileceğidir.
  - Örneğin, farklı varyanslılık veya sapan artıklar ince kuyruklu bir dağılım görüntüsü verebilir.
  - Örneklemedeki değişkenlik nedeniyle, normal dağılımdan farklılık büyük olmadıkça, küçük örnekler için normal olasılık plotları fazla bilgilendirici olmayabilir.

113

- UYUMU YAPILMIŞ DEĞERLERE KARŞI ARTIK PLOTLARI
  - Artıkların uyumu yapılmış değerlere ya da **X** matrisinin elemanlarına karşı oluşturulan plotu,
    - r_i için yaklaşık ortogonal,
    - e_i için ise tam ortogonaldir.
  - varsayımlar doğru ise $r=0$ doğrusunun çevresinde dağılan artıkların yaklaşık olarak $r=\pm 2$ sınırlarının içinde olması beklenir, (Şekil 6.3).

114

Şekil 6.3

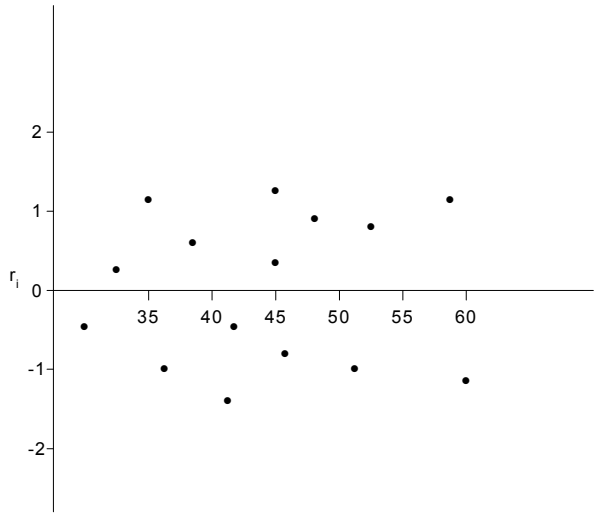

115

- FARKLI VARYANS DURUMU
  - $\hat{y}_i$ değerlerine göre giderek genişleyen bir yapı göstermesi farklı varyanslılığın belirtisidir, (Şekil 6.4).
  - Bağımlı değişkenin varyansı ortalamasının bir fonksiyonu $\sigma^2=f(\mu)$ ise bu tip durumlarla karşılaşılması beklenir.
  - Ayrıca hatalar eklenebilir değilse, örneğin çarpımsal ise, Şekil 6.4 de gösterilen durumla karşılaşılabilir.

116

Şekil 6.4

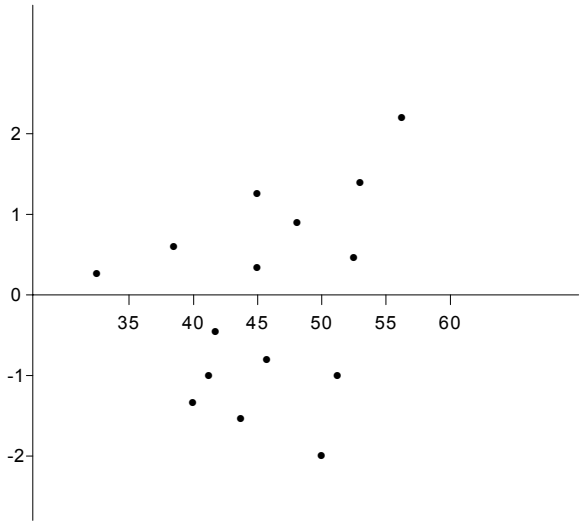

117

- ASİMETRİNİN BELİRTİLERİ
  - Artıkların dağılımındaki herhangi bir asimetri modelde ya da temel varsayımlarda bir problem olduğunu belirtir.
  - Örneğin, negatif artıkların değer olarak küçük fakat sayıca fazla, pozitif artıkların değer olarak büyük fakat sayıca daha az olması, simetrik bir dağılış göstermesi gereken artıkların pozitif yönde çarpık dağılım gösterdiklerinin göstergesidir.
  - Çarpık dağılımın bu tip bir plot ile teşhis edilmesi, artıkların normal plotu ya da histogramına göre daha basittir.

118

- MODEL YETERSİZLİĞİ-I

  - $\hat{y}_i$'nin bazı bölgelerinde negatif diğer bölgelerinde ise pozitif artıkların fazla olması
    - verilerdeki sistematik bir hatayı ya da
    - modelde önemli bir değişkenin ihmal edildiğini ya da
    - mevcut değişkenlerden birisinin karesel formunun modele ilave edilmesi

    gerektiğini belirtir, (Şekil 6.5).
  - Artıkların büyük bir çoğunluğunun içinde bulunduğu bandın dışında bulunan artık (veya artıklar) sapan gözlem olarak nitelendirilir.

119

Şekil 6.5

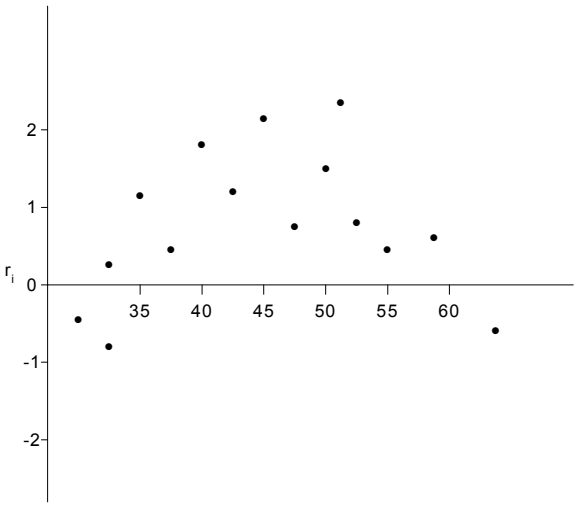

120

- MODEL YETERSİZLİĞİ-II
  - Artıklar yükselen veya aşağıya inen bir düz bant şeklinde görüntü çizebilirler, (Şekil 6.6).
  - Bu tip durumlarla genellikle sabit terimin modelde bulunmaması (unutulması) halinde karşılaşılır.

121

Şekil 6.6

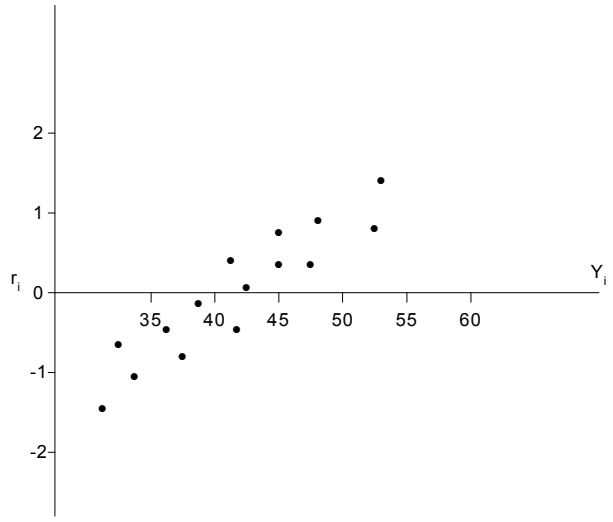

122

- BAĞIMSIZ DEĞİŞKENE KARŞI ARTIK PLOTU
  - Çok değişkenli regresyonda, p-boyutlu bir uzayı (bağımsız değişken uzayı) iki boyutlu bir plot ile temsil etmek, yatay eksenin seçiminde problem oluşturmaktadır.
  - İlk aşamada p-boyutlu uzaydaki bir vektör seçilir ve veri noktaları bu tek vektör üzerine izdüşümlenir.
  - x_1 e karşı r_i'nin plotunda, x_2 ihmal edilerek x_1 in aynı değerleri aynı absis değerine sahiptir.
  - Buna karşın r_i'nin $\hat{y}_i$'ye karşı oluşturulan plotunda aynı absis değeri sadece aynı kestirim değerli durumlar için geçerlidir.

123

- BAĞIMSIZ DEĞİŞKENE KARŞI ARTIK PLOTU
  - Bağımsız değişkene karşı plotlar, sadece ilgili bağımsız değişken açısından modelde bir yetersizlik bulunup bulunmadığını ortaya koyabilirler.
  - x_1 için oluşturulan bir plot x_1^2 teriminin ilave edilmesi gerektiğini ya da $V(\varepsilon_i)= x_{1i}\sigma^2$ şeklinde bir farklı varyanslılığı tanımlayabilir.
  - Bu plotlar x_1 ve x_2 arasındaki etkileşim etkilerini belirleme yeteneğine sahip değildir.

124

- BAĞIMSIZ DEĞİŞKENE KARŞI ARTIK PLOTU
  - Artıkların bir bağımsız değişkene karşı oluşturulan plotları, $\hat{y}_i$ değerlerine karşı oluşturulan plotlara benzer şekilde yorumlanır.
  - Sıfır çevresinde giderek büyüyen bir dağılım farklı varyanslılığı belirtir.
  - Bu tip plotların kullanılmasıyla bağımsız değişkenin yüksek dereceden polinomlarının modele dahil edilip edilmemesi gerekliliği ortaya çıkacaktır.

125

- BAĞIMSIZ DEĞİŞKENE KARŞI ARTIK PLOTU
  - Bağımsız değişkenin yüksek dereceli teriminin modelde oluşturduğu olumsuzluğun, modeldeki diğer bağımsız değişkenlerin dağılımı ve etkileri nedeniyle anlaşılması güç olabilecektir.
  - Modelde birden fazla bağımsız değişenin bulunması durumunda kısmi regresyon etki plotlarının kullanılması daha uygundur.
  - Yüksek etki noktaları ve özellikle iki veya daha fazla bağımsız değişkenin kombinasyonlarının oluşturduğu etkili gözlemlerin tek değişkenli plotlarla belirlenmesi oldukça güçtür.

126

- ARTIKLARIN ZAMANA KARŞI PLOTLARI
  - Zaman sırası dikkatle alınarak belirli periyotlarda alınan gözlemler genelde otokorelasyonlu artıklara sahip olabilirler.
  - Bu tür gözlemlerin artıkları önceki artıkların polinomları olarak ifade edilebilir.
  - Otokorelasyon, artıkların birbirini takip edecek şekilde sıfır etrafında sistematik yapı oluşturmasıdır.
  - Otokorelasyonun belirlenmesi için en çok kullanılan yöntemlerden biri işaret (run) testidir.

127

- ARTIKLARIN ZAMANA KARŞI PLOTLARI İÇİN TESTLER
  - Test birbirini takip eden pozitif ve negatif artıklardaki dizin sayısını dikkate almaktadır.
  - Daha sonra bu dizin sayısı, artıkların birbirinden bağımsız olduğu sıfır hipotezi altında ortaya çıkması beklenen dizin sayısı ile karşılaştırılır.
    - ☞ Ref. Örnek 6.4
  - Daha az dizin sayısı pozitif otokorelasyondan ileri gelebilirken artıklardaki çok sayıdaki dizin sayısı negatif otokorelasyonun bir göstergesi olabilir.

128

- ARTIKLARIN ZAMANA KARŞI PLOTLARI İÇİN TESTLER

- Eğer n_1 ve n_2 gözlem sayıları 10'dan fazla ise dizin dağılımı için normal dağılışa yaklaşım kullanılabilir.
  - Dağılım ortalaması,

$$\mu = \frac{2n_1n_2}{n_1+n_2} \qquad \textbf{(6.8}a\textbf{)}$$

  - varyansı,

$$\sigma^2 = \frac{2n_1n_2\left(2n_1n_2-n_1-n_2\right)}{\left(n_1+n_2\right)^2\left(n_1+n_2-1\right)} \qquad \textbf{(6.8}b\textbf{)}$$

  - standart normal sapması,

$$z = \frac{\left(u-\mu+1/2\right)}{\sigma} \qquad \textbf{(6.8}c\textbf{)}$$

Not: Eşitlik (6.8*c*)'deki (1/2) değeri süreklilik için düzeltme faktörü olarak kullanılmaktadır.

129

- ARTIKLARIN BİR GECİKMELİ PLOTU
  - Zaman serisi verilerindeki otokorelasyon, her bir artığın kendinden bir önceki artığa karşı plotu oluşturarak daha açık bir şekilde ortaya çıkarılabilir.
  - Verilerdeki bir pozitif otokorelasyon, Şekil 6.7 de olduğu gibi pozitif eğimli bir noktalar seti oluşturur.

130

Şekil 6.7

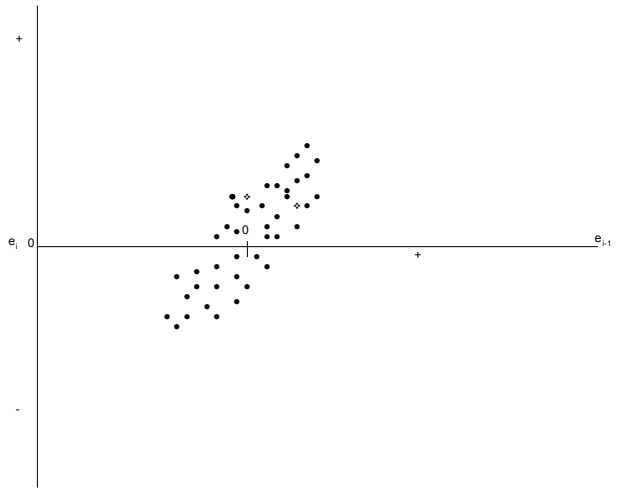

131

- ARTIKLARIN BİR GECİKMELİ PLOTU İÇİN TEST
  - Artıklarda mevcut olan otokrelasyon Durbin-Watson testi ile de belirlenebilir.
  - Durbin-Watson test istatistiği,

$$d = \frac{\sum_{i=2}^{n}\left(e_i - e_{i-1}\right)^2}{\sum_{i=1}^{n} e_i^2} \quad \textbf{(6.9)}$$

  - Durbin-Watson testi kullanılırken anlamlı bir sonuç elde edilmesi için verilerin zamana göre düzenlenmesi (eğer zaman serisi verisi değilse) gereklidir.

132

- YÜKSEK ETKİ NOKTALARI
  - Sadece artıkların incelenmesi yüksek etki noktalarının belirlenmesi için yeterli olmayabilir.

    Neden 2?
  - Bu kısımda bir noktanın etkisinin ölçümü ile ilgili dört kriter incelenecektir.
    - İz düşüm matrisinin *i*-inci köşegen elemanı.
    - Mahalanobis uzaklığı
    - Ağırlıklı karesel standardize uzaklık (WSSD).
    - Genişletilmiş $\mathbf{H}_{xy}$ matrisinin *i*-inci elemanı.

133

- YÜKSEK ETKİ NOKTALARI
  - Ayrıca yüksek etki değerleri ile artıklar L-R plotu adı verilen bir tek grafiksel gösterimde birlikte ele alınacaklardır.
  - Bu plot yüksek etki noktaları ile sapan gözlemlerin ayrıştırılmasına olanak verir.

134

- İZ DÜŞÜM MATRİSİNİN KÖŞEGEN ELEMANLARI
  - İzdüşüm matrisinin elemanları eşitlik (6.10*a*) köşegen elemanları eşitlik (6.10*b*) ile tanımlanmıştır.

$$h_{ii} = \mathbf{x}_i^T \left(\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right)^{-1} \mathbf{x}_i \qquad \textbf{(6.10}\boldsymbol{a}\textbf{)}$$

$$h_{ij} = \mathbf{x}_i^T \left(\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right)^{-1} \mathbf{x}_j \qquad \textbf{(6.10}\boldsymbol{b}\textbf{)}$$

  - Bu değerler, artıkların büyüklüğü, aralarındaki varyans, kovaryans yapıları ve uyumu yapılmış değerlerin belirlenmesinde önemli rol oynarlar.
  - Bu nedenle hem r_i^* hem de h_{ii} değerlerinin birlikte incelenmesi önerilmektedir,
    - sapanların belirlenmesi için r_i^*,
    - yüksek etki noktalarının belirlenmesi için h_{ii}.

135

- h_{ii} İÇİN KRİTİK DEĞERLER-I
  - Ortaya çıkan soru hangi h_{ii} değerinin büyük olarak kabul edileceğidir.
  - h_{ii} için genel kullanıma sahip üç kritik değer tanımlanmıştır.
    - Huber (1981),

$$h_{ii} > 0.2 \qquad \textbf{(6.11}\boldsymbol{a}\textbf{)}$$

      noktalarının yüksek etki noktası olarak sınıflanmasını önermiştir.

      Not:Kestirilmiş değerlerin beş ya da daha az eşdeğer gözlem tarafından belirlendiği gözlemler için özel bir dikkatin gösterilmesi zorunludur.

136

- h_{ii} İÇİN KRİTİK DEĞERLER-II
  - Hoaglin ve Welsch (1978),

$$h_{ii} > \frac{2p}{n} \quad \textbf{(6.11}b\textbf{)}$$

noktalarını yüksek etki noktaları olarak tanımlamıştır.

137

- h_{ii} İÇİN KRİTİK DEĞERLER-III
  - Model sabit bir terim içeriyorsa ve **X** matrisinin sıraları birbirinden bağımsız olarak $N_{p\text{-}1}(\boldsymbol{\mu},\boldsymbol{\Sigma})$ şeklinde dağılıyorsa, Chatterjee ve Hadi, (1988).

$$\frac{n-p}{p-1}\frac{h_{ii}-(1/n)}{1-h_{ii}} \sim F(p\text{-}1,\ n\text{-}p)$$

olup,

$$h_{ii} \geq \frac{nF(p-1)+(n-p)}{nF(p-1)+(n(n-p))} \quad \textbf{(6.11}c\textbf{)}$$

noktaları yüksek etki noktasıdır. Not:Burada F serbestlik dereceleri (p-1, n-p) olan %100(1-α)'lık F dağılımının tablo değeridir.

☞ Ref. Tanım 43

138

- KRİTİK DEĞERLER İLE İLGİLİ YORUMLAR.
  - **X** matrisinin sıraları normal dağılım gösterseler dahi eşitlik (6.11*c*) ile tanımlanan kritik değer pek fazla kullanıma sahip değildir.
  - Yukarıda h_{ii} için tanımlanan üç kriter mekanik olarak kullanılmamalıdır.
  - **H** matrisinin tüm köşegen elemanlarının birbiri ile karşılaştırılması tavsiye edilir.
  - Böyle bir karşılaştırmanın en iyi yolu h_{ii} değerlerinin indeks plotu, ağaç yaprak ve/veya kutu plotları şeklindeki grafiksel gösterimidir.
    - ☞ Ref. Örnek 6.4 ve 6.5

139

- MAHALANOBİS UZAKLIĞI
  - Aşağıdaki istatistik
    $M_i^2=(\mathbf{o}_i-\bar{\mathbf{o}})\mathbf{C}^{-1}(\mathbf{o}_i-\bar{\mathbf{o}})^T$ **(6.12*a*)**
    i-inci durumun karesel Mahalanobis uzaklığı olarak adlandırılır.
    - ☞ Ref. Tanım 44
  - SAS ve SPSS gibi paket programlar bu istatistiği hesaplamaktadırlar.
  - M_i^2 değerleri belirli bir anlamlılık seviyesinde p-2 serbestlik dereceli χ^2 dağılımı tablo değerleri ile karşılaştırılabilir.
  - Karesel Mahalanobis uzaklığının, iz düşüm matrisinin köşegen elemanları ile ilişkisi,
    $M_i^2=(n-1)[h_{ii}-(1/n)]$ **(6.12*b*)**
    olarak tanımlanmıştır.

140

- AĞIRLIKLI KARESEL STANDARDİZE UZAKLIK
  - Daniel ve Wood (1980) ağırlıklı karesel standardize uzaklığın,

$$WSSD_i = \frac{\sum_{j=1}^{p} c_{ij}^2}{s_y^2}, \; i = 1,\ldots,n \qquad \textbf{(6.13}a\textbf{)}$$

    kullanılmasını önermişlerdir.
    ☞ Ref. Tanım 45
  - Burada,

$$s_y^2 = \frac{\sum_{j=1}^{n} \left(y_j - \overline{y} \right)^2}{n-1} \qquad \textbf{(6.13}b\textbf{)}$$

141

- AĞIRLIKLI KARESEL STANDARDİZE UZAKLIK
  - $WSSD_i$, j-inci değişken için tahminlenmiş regresyon katsayısının büyüklüğünü, bu değişkenin göreceli önemini belirten bir ağırlık olarak kullanarak, j-inci değişkenin ortalamasından $\overline{x}_j$, x_{ij} değerlerinin karesel uzaklığının toplamını veren bir ölçümdür.
  - Eğer i-inci gözlem en az bir değişkene göre extrem durumu tanımlıyorsa (ki onun tahminlenmiş katsayısı büyüktür) $WSSD_i$ değeri büyük olacaktır.
    ☞ Ref. Örnek 6.5 ve 6.6

142

- GENİŞLETİLMİŞ İZ DÜŞÜM MATRİSİNİN KÖŞEGEN ELEMANLARI
  - Bir tanı ölçümü olarak tek başına h_{ii} değerinin kullanılmasının dezavantajı **y** vektöründe içerilen bilgiyi ihmal etmesidir.
  - Bu eksikliği gidermek amacıyla **X** matrisi **y** vektörüyle genişletilsin **Z**=(**X**:**y**).
  - **Z** matrisi hem **X** hem de **y**'deki bilgiyi içerdiği için ona ait olan izdüşüm matrisinin $\mathbf{H}_z$ köşegen elemanlarının h_{zii} kullanımı daha uygun olabilir.

143

- GENİŞLETİLMİŞ İZ DÜŞÜM MATRİSİNİN KÖŞEGEN ELEMANLARI
  - Eşitlik (I37.1) den,
    $$h_{zii}=\mathbf{z}_i^T(\mathbf{Z}^T\mathbf{Z})^{-1}\mathbf{z}_i=h_{ii}+(e_i^2/\mathbf{e}^T\mathbf{e}) \quad \textbf{(6.14)}$$
    yazılabilir.
    - ☞ Ref. İspat 37
  - h_{ii} ya da e_i^2 (ya da her ikisinin) büyük olması durumunda h_{zii} büyük olacaktır.
  - Fakat h_{zii}, **X**-uzayındaki yüksek etki noktaları ile **Z**-uzayındaki sapan gözlemleri birbirinden ayıramayacaktır.
    - ☞ Ref. Örnek 6.5 ve 6.6

144

- L-R PLOTU
  - Yüksek etki noktaları ile sapan gözlemleri birbirinden ayıran etkin bir plot, L-R plot olarak adlandırılır.
  - Bu plot etkili değerleri ve artıkları tek bir plot olarak birleştirir.
  - Bu yöntemde iz düşüm matrisinin köşegen elemanları karesel normalize artıklara a_i^2 karşı plot edilir.
  - L-R plot aşağıdaki şartları sağlamak zorundadır:
    - $0 \le h_{ii} \le 1$
    - $0 \le a_i^2 \le 1$
    - $h_{ii} + a_i^2 \le 1$
      - ☞ Ref. Örnek 6.5 ve 6.6

145

- YORUMLAR
  - Buraya kadar yapılan açıklamalardan ve uygulamalardan görüldüğü gibi ne sapan gözlemin ne de yüksek etki noktalarının etkili gözlem olmaları gerekli değildir.
  - Etkili gözlemlerin belirlenmesi için ilave prosedürlere ihtiyaç vardır.

146

- ETKİLİ GÖZLEMLER
  - Farklı amaçlar için kullanılabilecek tanı istatistiklerinden dört tanesi aşağıda kullanım amaçları ile birlikte özetlenmiştir:

    1. **b** üzerindeki etkiyi ölçen Cook'un D_i'si ,

    2. $\hat{y}_i$ üzerindeki etkiyi ölçen $DFFITS_i$,

    3. $\mathbf{b}_j$ üzerindeki etkiyi ölçen $DFBETAS_{j\,(i)}$,

    4. Parametre tahminlerinin varyans–kovaryans matrisi üzerindeki etkiyi ölçen $COVRATIO_i$.

147

- COOK UZAKLIĞI
  - Cook'un tanımlamış olduğu ölçüm D_i ile belirtilmiştir.
  - Bir gözlem ihmal edildiğinde **b** vektöründeki değişmeyi ölçmektedir.
  - Bu istatistik, ihmal edilen gözlemin tüm regresyon katsayıları üzerindeki etkisinin ölçümünü sağlar.
  - Normallik varsayımı altında, **b** vektörü için oluşturulan $\boldsymbol{\beta}$'nın %100(1-α)'lık ortak güven bölgesi,

    $$\frac{(\boldsymbol{\beta}-\mathbf{b})^T(\mathbf{X}^T\mathbf{X})(\boldsymbol{\beta}-\mathbf{b})}{ps^2} \le F_{(1-\alpha,p,n-p)} \quad \textbf{(6.15}\boldsymbol{a}\textbf{)}$$

    şeklinde merkezi **b** vektörü olan bir elipsoit tanımlar.

148

- TANI İSTATİSTİĞİ
  - Bu elipsoidin eşyükselti eğrileri ($\mathbf{X}^T\mathbf{X}$) matrisinin özdeğer ve özvektörleri ile tanımlanır.
  - Cook (1977) tarafından önerilen;

$$D_i = \frac{\left(\mathbf{b}_{(i)} - \mathbf{b}\right)^T \left(\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right)\left(\mathbf{b}_{(i)} - \mathbf{b}\right)}{ps^2} \qquad \textbf{(6.15}b\textbf{)}$$

  etki ölçüm istatistiği elde edilir.
  - Bu ölçüm, sabitlenen $\mathbf{X}^T\mathbf{X}$'e göre $\mathbf{b}$'den $\mathbf{b}_{(i)}$'ye olan uzaklığın karesini verir.
  - Diğer bir ifade ile *i*-inci gözlemin etkisi, bu gözlem silindiğinde (6.15*b*) ile tanımlanan güven elipsoidinin merkezinde ya da eşdeğer olarak tahminlenmiş katsayılar üzerinde oluşan değişim ile ölçümlenebilir.

149

- TANI İSTATİSTİĞİ
  - Cook un hesaplamalarda kolaylık sağlamak amacıyla önerdiği formül:

$$D_i = \left[\frac{y_i - \mathbf{x}_i^T\mathbf{b}}{s\sqrt{1-h_{ii}}}\right]^2 \frac{h_{ii}}{p(1-h_{ii})} = \frac{r_i^2}{p}\frac{V(\hat{y}_i)}{V(e_i)}$$

$$D_i = \frac{1}{p} r_i^2 \frac{h_{ii}}{1-h_{ii}} \qquad \textbf{(6.15}c\textbf{)}$$

  - D_i, iki ölçümü bir araya getirmektedir:
    - İlk bileşen r_i, istatistiğin şansa bağlı bileşeni olup sapan gözlemler ile ilgili bilgiyi taşır,
    - ikinci bileşen h_{ii} (ya da $h_{ii}/(1- h_{ii})$), potansiyel yüksek-etki noktaları ile ilgili bilgi vermektedir

150

- TANI İSTATİSTİĞİ ÜZERİNE YORUMLAR

- D_i, iki ölçümü bir araya getirmektedir:
  - İlk bileşen r_i, istatistiğin şansa bağlı bileşeni olup sapan gözlemler ile ilgili bilgiyi taşır,
  - ikinci bileşen h_{ii} (ya da $h_{ii}/(1- h_{ii})$), potansiyel yüksek-etki noktaları ile ilgili bilgi vermektedir.
- Eğer h_{ii} ve r_i^2 büyük ise D_i değeri de büyük olacaktır.
- Bu durumda i-inci gözlem etkili gözlem olarak değerlendirilebilir.
- Hangi büyüklükteki D_i değerinin bir gözlemin etkili olduğunu belirttiği sorusunun cevabı gerçekte, karşılaşılan probleme bağlıdır.
- Cook, r_i ve $V(\hat{y}_i)/V(e_i)$ değerlerinin ayrı ayrı incelenmesi ile ek bilginin elde edilebileceğini belirtmiştir.

151

- TANI İSTATİSTİĞİ İÇİN KRİTİK DEĞERLER

- D_i değerleri, $F(p, n-p)$ dağılımı için hesaplanmış değerler yardımı ile bir olasılık ölçeğine dönüştürülebilirler.
- Bununla birlikte D_i nin dağılımı bir F-dağılımı değildir.
- Bu karşılaştırma sadece D_i'yi bilinen bir ölçeğe dönüştürebilmek için kullanılır.
- Bu olay bir anlamlılık testi olarak algılanmamalıdır.
  - ☞ Ref. Tanım 47

152

- TANI İSTATİSTİĞİ İÇİN KRİTİK DEĞERLER
  - 1 den büyük D_i değerleri **b** ve $\mathbf{b}_{(i)}$ arasındaki uzaklık için %50'lik bir güven elipsoidi tanımlar.
  - Kritik değerler:
    - D_i <0,10, D_i <0,20 ise *i*-inci gözlemin tahmin değerleri üzerinde biraz etkisi vardır.
    - D_i >0,50 ise *i*-inci gözlem fonksiyonun tahmini üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.
      - ☞ Ref. Örnek 6.7

153

- **WELSCH-KUH UZAKLIĞI ($DFFITS_i$)**
  - Bir gözlemin silinmesinin öngörümleme üzerinde oluşturduğu etkinin ölçümlenmesi için tanı istatistiği; Belshley, Kuh, ve Welsch 1980;
    $DFFIT_i=\hat{\mathbf{y}}_i-\hat{\mathbf{y}}_{i(i)}=\mathbf{x}_i[\mathbf{b}-\mathbf{b}_{(i)}]=h_{ii}e_i/(1-h_{ii})$ **(6.16*a*)**
  - Kestirilmiş değer $\hat{y}_i$ üzerinde *i*-inci gözlemin etkisi, uyumun $\hat{y}_i=\mathbf{x}_i\mathbf{b}$ standart hatasına göre göreceli olarak ölçümlenebilir.

$$DFFITS_i=WK_i=\left|r_i^*\right|\sqrt{\frac{h_{ii}}{1-h_{ii}}} \quad \textbf{(6.16}b\textbf{)}$$

154

- DFFITS$_i$ ve D$_i$ ARASINDAKİ İLİŞKİ
  - *DFFTIS* $\hat{y}_i$ ve $\hat{y}_{i(i)}$ arasındaki farkı ölçeklendirir.
  - $\hat{y}_{i(i)}$, *i*-inci gözlem için tahminlenen ortalamadır; ancak *i*-inci gözlem, β'nın tahminlenmesinde kullanılmamıştır.
  - *DFFITS*$_i$ (*WK*$_i$) ile Cook'un D_i istatistiği arasındaki ilişki,

$$D_i = (WK_i)^2 \left(\frac{s^2_{(i)}}{ps^2} \right) \quad \textbf{(6.16}c\textbf{)}$$

155

- TANI İSTATİSTİĞİ İÇİN KRİTİK DEĞERLER
  - *WK*$_i$ nin büyük değerleri *i*-inci gözlemin uyum üzerinde etkili olduğunu belirtir.
  - *DFFITS*, mutlak değer olarak $2(p/n)^{1/2}$'den büyük olduğunda etkili gözlem durumu söz konusudur.
  - *DFFITS*$_i$ ile Cook'un D_i'si arasındaki ilişkiden D_i için kritik değer $4/n$ olarak alınabilir.
    Not: s^2 ve $s^2_{(i)}$ arasındaki fark ihmal edilmiştir.
  - ☞ Ref. Örnek 6.7

156

- TANI İSTATİSTİĞİ İÇİN KRİTİK DEĞERLER
  - WK_i bir t-dağılımı göstermez. Bununla birlikte t-istatistiğine benzer bir davranış yapısı mevcuttur.
  - $r_i^* \sim t_{(n-p-1)}$ olduğu için kritik değer olarak Chatterjee ve Hadi (1988),

    $$t\sqrt{p/(n-p)}$$

    değerini önermiştir .

    Not:Burada t değeri tablodan $t_{(n-p-1)}$ olarak bulunabilir.

157

- BİR REGRESYON KATSAYISI ÜZERİNDEKİ ETKİ (DFBETAS)
  - Regresyon parametre tahminleri üzerinde oluşan etki için tanımlanan en basit istatistik Belsley, Kuh ve Welsch (1980) tarafından *DFBETA* olarak adlandırılan istatistiktir:

    $$DFBETA_i = \mathbf{b} - \mathbf{b}_{(i)} = (\mathbf{X}^T\mathbf{X})^{-1}\mathbf{x}_i \frac{e_i}{1-h_{ii}} \qquad \textbf{(6.17}a\textbf{)}$$

  - Bu istatistik parametre tahminlerinin varyansına göre ölçeklenmemiştir.
  - Ölçekleme işlemi uygulanan istatistik *DFBETAS* olarak adlandırılmıştır.

    $$DFBETAS_{j(i)} = r_i^* \frac{w_{ij}}{\sqrt{\mathbf{w}_j^T\mathbf{w}_j}} \frac{1}{\sqrt{1-h_{ii}}} \textbf{(6.17}b\textbf{)}$$

  - Tek tek, regresyon katsayıları için etkili gözlemler $DFBETAS_{j(i)}$ ile tanımlanabilir.

158

- DFBETAS

  - Her bir $DFBETAS_{j(i)}$, i-inci gözlem silindiğinde b_j'deki standardize değişmeyi verir. Alternatif olarak,

$$DFBETAS_{j(i)} = \frac{b_j - b_{j(i)}}{s_{(i)}\sqrt{c_{jj}}} \qquad \textbf{(6.17}c\textbf{)}$$

    Not:Burada c_{jj}, $(\mathbf{X}^T\mathbf{X})^{-1}$ matrisinin $(j+1)$'inci köşegen elemanıdır.
  - $DFBETAS_{j(i)}$, b_j'deki değişiklikleri, standart hatasının katları cinsinden ölçer.

159

- DFBETAS İÇİN KRİTİK DEĞERLER

  - Bu istatistik bir t-istatistiği olarak görünmesine rağmen, t-istatistiğine dayalı bir anlamlılık testi olarak yorumlanmamalıdır.
  - 2 den büyük olan $DFBETAS_{j(i)}$ değerleri büyük bir değişmeye işaret eder.
  - Ancak bu durum genelde olası değildir. Belsley ,Kuh ve Welsch (1980) tarafından tavsiye edilen kritik nokta $2/\sqrt{n}$'dir.

160

- VARYANS ORANI (COVRATİO)

- **b** ve $\mathbf{b}_{(i)}$ için tahminlenmiş varyanslar karşılaştırılarak *i*-inci gözlemin etkisi değerlendirilebilir.
- *i*-inci gözlemin, tahminlenen regresyon katsayılarının varyans-kovaryans matrisi üzerindeki etkisi, iki varyans-kovaryans matrisinin determinantlarının oranı ile ölçülebilir.
- Belsley, Kuh ve Welsch (1980), determinantların oranının,

$$VR_i = \frac{\left|s^2_{(i)}\left(\mathbf{X}^T_{(i)}\mathbf{X}_{(i)}\right)^{-1}\right|}{\left|s^2\left(\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right)^{-1}\right|}$$

$$= \left(\frac{s^2_{(i)}}{s^2}\right)^p \frac{\left|\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right|}{\left|\mathbf{X}^T_{(i)}\mathbf{X}_{(i)}\right|} \qquad \textbf{(6.18}a\textbf{)}$$

$$COVRATIO_i = VR_i = \left(\frac{n-p-r_i^2}{n-p-1}\right)^p \left(\frac{1}{1-h_{ii}}\right) \qquad \textbf{(6.18}b\textbf{)}$$

161

- COVRATIO
  - Varyans-kovaryans matrisinin determinantı varyansın genelleştirilmiş ölçümüdür.
  - Bu nedenle *COVRATIO*, *i*-inci gözlemin, regresyon katsayıları tahmininin doğruluğu üzerindeki etkisini yansıtır.

162

- COVRATIO İÇİN KRİTİK DEĞERLER

  - Değerlerin 1 civarında olması, *i*-inci gözlemin, tahminlerin doğruluğu üzerindeki etkisinin az olduğunu gösterir.
  - *COVRATIO* değerinin 1'den büyük olması, *i*-inci gözlemin varlığının tahminlerin doğruluğunu arttırdığı anlamına gelmektedir;
  - Oran 1 den küçük olduğunda ise gözlemin varlığı, tahminlerin doğruluğunu azaltıyor demektir.

  ☞ Ref. Tanım 49

163

- COVRATIO İÇİN KRİTİK DEĞERLER

  - Tüm gözlemlerin kovaryans matrisi üzerinde eşit etkiye sahip olduğu ideal durum için VR_i değeri yaklaşık olarak bir değerine sahiptir.
  - Bir değerinden oluşan sapmalar *i*-inci gözlemin potansiyel etkili olduğunu belirtir.
  - Belsley, Kuh ve Welsch (1980), VR_i için iki ekstrem durum;
    - $|r_i| \geq 2$, $h_{ii}=1/n$ durumu
    - $h_{ii} \geq 2p/n$, $r_i=0$ durumu

    için yaklaşık olarak kritik değerleri belirlemişlerdir.

164

- COVRATIO İÇİN KRİTİK DEĞERLER
  - İlk durum için kritik değer, yaklaşık olarak; $VR_i \leq 1+3p/(n-p)$
  - ikinci durum için kritik değer yaklaşık olarak, $VR_i \geq 1+3p/(n-p)$

165

- FVARATIO
  - Bir gözlemin silinmesi durumunda $\hat{y}_i$ değerinin varyansında oluşan değişim ile ilgilenildiğinde;

$$FVARATIO_i = \frac{V\left[\hat{y}_{i(i)}\right]}{V\left(\hat{y}_i\right)} = \frac{s^2_{(i)}}{s^2\left(1-h_{ii}\right)} \quad \textbf{(6.19)}$$

    elde edilir.
    - ☞ Ref. Tanım 50
  - Bu eşitlik $s^2_{(i)}/s^2$ oranının p-inci kuvveti hariç *COVRATIO*'ya benzerlik gösterir.

166

- DFTSTAT
  - Normal dağılım varsayımı geçerli olduğunda, *i*-inci gözlemin silinmesinin regresyon katsayılarının *t*-istatistiği üzerindeki etkisi;

$$DFTSTAT_{ij} = \frac{b_j}{s\sqrt{\left(\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right)^{-1}_{jj}}} - \frac{b_{j(i)}}{s_{(i)}\sqrt{\left(\mathbf{X}^T_{(i)}\mathbf{X}_{(i)}\right)^{-1}_{jj}}} \quad \textbf{(6.20)}$$

    tanı istatistiği ile incelenir.
  - Tanı istatistiğinin incelenmesi, ilgili gözlemin hipotez testi sonuçlarını etkileyip etkilemediğini gösterir.

167

KRİTİK DEĞERLER İÇİN YORUMLAR

- Kritik noktaların belirlenmesi için literatürde tanımlanan üç bilgi kaynağı mevcuttur:
  - Dışsal ölçekleme,
  - içsel ölçekleme ve
  - farklılıklar (gaps) yaklaşımı.
- Bu yaklaşımlardan ilk ikisi açıklanmıştır.

168

- DIŞSAL ÖLÇEKLEME
  - Dışsal ölçeklemede kritik değerler istatistik teorisi kullanılarak belirlenir.
  - Normal dağılış varsayımı altında, ilgili tanı istatistiğinden bağımsız olarak tahminlenmiş uygun bir standart hata ile ölçeklenmiş olan, r_i^*, *DFBETAS* ve *DFFITS* gibi *t*-değişkeni benzeri dağılışı gösteren tanılar için mutlak değerce iki değerinden büyük olan değerler önemli olarak kabul edilirler.
  - r_i^* istatistiğinin örnek hacmine doğrudan bağımlılığı diğerlerine göre daha az olduğundan bu prosedürün kritik noktaların belirlenmesinde en faydalı olduğu istatistik r_i^*'dır.

169

- DIŞSAL ÖLÇEKLEME
  - Mutlak kritik değerler örnek hacmine doğrudan bağımlı olan *DFBETAS* ve *DFFITS* tanıları için de ekstrem değerlerin belirlenmesinde kullanılabilirler.
  - Buna karşın *COVRATIO* ya da h_{ii} için bu tanılara ait bir standart hata bulunmadığından, mutlak kritik değerler kullanılamaz.
  - Örnek hacmini de dikkate alan kritik değerler, örnek hacmi düzeltmeli kritik değerler olarak adlandırılırlar
  - Bu değerler *DFBETAS*, *DFFITS*, h_{ii} ve *COVRATIO* için ilgili kısımlarda tanımlanmışlardır.

170

- DIŞSAL ÖLÇEKLEME
  - Hem mutlak hem de örnek hacmi düzeltmeli kritik değerler arasındaki ilişki özellikle büyük veri setleri için önemlidir.
  - Büyük veri setlerinde her hangi bir gözlemin silinmesi ile $|DFBETAS|$ ya da $|DFFITS|$ değerlerinde büyük değişiklikler oluşmaz.
  - Diğer bir deyişle n değerinin büyük olduğu durumlarda mutlak anlamda etkili olan her hangi bir gözlemin bulunması olası değildir.
  - Örnek hacmi düzeltmeli kritik değerler bu amaçla kullanılabilir.

171

- İÇSEL ÖLÇEKLEME
  - Bu yaklaşım araştırmadan elde edilen tanı sonuçları serisindeki göreceli olarak büyük olan değerleri tanımlar.
  - Gözlemlerin sırayla çıkarılması sonucunda n adet tanı değeri elde edilir.
  - İzdüşüm matrisi köşegen elemanları ve *DFFIT* gibi ya da p adet *DFBETA* tanıları bir veri seti için tanı serisi oluşturmaktadır.

172

- İÇSEL ÖLÇEKLEME
  - Tukey ile tanımlanan kartiller arası değişim aralığı (interquartile range) *š* her bir veri seti için hesaplanır
  - (7/2)š değerini aşanlar etkili gözlem olarak değerlendirilir.
  - Eğer tanılar normal dağılış gösteriyorsa etkili olmayan bir gözlemin bu değeri aşma olasılığı %0.1'den daha azdır.
  - Kartiller arası değişim aralığı istatistiği, tanı serisi değerlerinin normalden farklı bir dağılıma sahip olduğu durumlar için standart sapmadan daha güçlü (robust) bir yayılım ölçüsü tahmini sağlar.

173

- ÇOKLU DOĞRUSAL BAĞLANTI TEŞHİS YÖNTEMLERİ
  - Çoklu doğrusal bağlantı teşhis yöntemleri iki kısımda incelenebilir:
    - İnformal Teşhis Yöntemleri
    - Formal Teşhis Yöntemleri

174

- İNFORMAL TEŞHİS YÖNTEMLERİ
  - Açıklayıcı bir değişken modele eklendiğinde ya da modelden çıkarıldığında; bir gözlem değiştirildiğinde ya da silindiğinde regresyon katsayılarında büyük değişikliklerin meydana gelmesi
  - Modeldeki önemli açıklayıcı değişkenlerin regresyon katsayılarının anlamsız bulunması
  - Modeldeki regresyon katsayılarının işaretlerinin beklentilerimizle uyum göstermemesi
  - Basit korelasyon katsayılarının büyük çıkması
  - Önemli bir açıklayıcı değişkeni temsil eden regresyon katsayısının güven aralığının çok geniş bulunması

175

- İNFORMAL TEŞHİS YÖNTEMLERİNİN DEZAVANTAJLARI
  - Bu yöntemler bize;
    - kantitatif bilgiler sağlamaz ve
    - çoklu doğrusal bağlantının yapısı hakkında bilgi vermez.
  - Bu nedenle formal teşhis yöntemlerine başvurulur.

176

- FORMAL TEŞHİS YÖNTEMLERİ
  - Regresyon değişkenleri arasındaki basit korelasyonlardır. Bu yöntem çoklu doğrusal bağlantının derecesi hakkında bize bilgi vermez.
  - Şartlanma Sayısı, $\mathbf{X}^T\mathbf{X}$ korelasyon matrisi özdeğerler sistemi
  - Varyans Artış Faktörü (Variance Inflation Factor-VIF)

177

- ŞARTLANMA SAYISI
  - Bir kare matris küçük determinant değerine sahipse o matrisin kötü şartlandığı ifade edilir.
  - Matris kare değilse $\mathbf{X}^T\mathbf{X}$ matrisinin determinant değeri incelenir ve küçük ise kötü şartlanmıştır.
  - Bununla birlikte küçük bir determinant bir matrisin tersinin alınabilirliği ile ilgili her şeyi ortaya koymaz.
  - Amaç $\mathbf{A}^{-1}$ matrisinin elde edilebilirliğinin araştırılması olduğunda, kötü şartlanma teriminin $\mathbf{A}^{-1}$ ile ilişkisinin ortaya konması gerekli olacaktır.

178

- ŞARTLANMA SAYISI
  - **X** matrisinin şartlanma sayısı bu matrisin tekil değerleri ile ve dolayısıyla $\mathbf{X}^T\mathbf{X}$ matrisinin özdeğerleri ile ilişkilidir.
  - Rankı r olan herhangi $n \times p$ boyutlu **X** matrisi verilmiş olsun.
  - **X** matrisinin tekil değerleri ve $\mathbf{X}^T\mathbf{X}$ matrisinin özdeğerleri $\mu_1 \geq \mu_2 \geq ... \geq \mu_p$ ve $\lambda_1 \geq \lambda_2 \geq ... \geq \lambda_p$ şeklinde düzenlenebilir.
  - Şartlanma sayısı,

$$\kappa(\mathbf{X}) = \frac{\mu_1}{\mu_p} = \sqrt{\frac{\lambda_1}{\lambda_p}} \geq 1 \qquad \textbf{(6.21}a\textbf{)}$$

179

- ŞARTLANMA SAYISI İÇİN KRİTİK DEĞER
  - Şartlanma sayısı $\kappa(\mathbf{X})$ için minimum sınır bir değeridir.
  - Bu değeri **X** matrisinin sütunları ortogonal olduğunda alır.
  - $\kappa(\mathbf{X})$'nın büyük değerleri **X** matrisinin doğrusal bağlantıya sahip olduğunu belirtir.
  - Şartlanma sayısı büyük olan bir **X** matrisi için kötü şartlandığı söylenir.
  - Hangi büyüklükteki bir şartlanma indisinin verilerin doğrusal bağımlılığa sahip olduğunu ifade eden bir baz mevcut değildir.
  - Bu deneysel olarak belirlenmesi gereken bir sorundur.
  - Belsley, Kuh ve Welsch (1980), 5 ile 10 arasındaki şartlanma indisinin zayıf bağımlılığı, 30 ile 100 arasındaki değerlerin orta ve güçlü bağımlılığı tanımladığını belirtmişlerdir.

180

- ŞARTLANMA SAYISININ PROBLEMLERİ

- Eşitlik (6.21*a*) ile tanımlanmış olan $\kappa(\mathbf{X})$ ile ilgili iki problem aşağıda tanımlanmıştır:
  - $\kappa(\mathbf{X})$ sütun ölçeklemesine karşı duyarlıdır
  - $\mathbf{X}$ uzayındaki bir veya birkaç ekstrem noktadan aşırı derecede etkilenir.
- İlk problem iki farklı şekilde aşılmaya çalışılır.
  - Birincisi, $\mathbf{X}$ matrisinin sütunları eşit uzunlukta olacak şekilde normalize edilir. Bu uzunluk genellikle 1 olacak şekilde seçilir.
  - İkincisi, eğer model sabit bir terim içeriyorsa $\mathbf{X}$ matrisinin her bir sütunu ortalaması sıfır varyansı bir olacak şekilde standardize edilir.
- İkinci problem için ise tanı yöntemleri kullanılır?

181

- ŞARTLANMA İNDEKSİ

- $\mathbf{X}$ matrisinin sütunları arasındaki her bir tam doğrusal bağımlılığa karşılık tekil değerlerden biri sıfır değerini alır.
- Yaklaşık doğrusal bağımlılık için bu özellik genellendiğinde yaklaşık doğrusal bağımlılığın var olması durumunda küçük bir tekil değer (ya da özdeğer) ortaya çıkar.
- Kötü şartlanmanın derecesi en küçük tekil değerin en büyük tekil değerden ne kadar küçük olduğuna bağlıdır.
- Diğer bir deyişle μ_{max} ölçümlenebilecek küçüklüğe karşı bir baz oluşturmaktadır.

182

- ŞARTLANMA İNDEKSİ
  - Şartlanma indeksi

$$\eta_k = \frac{\mu_{\max}}{\mu_k} \quad k=1,2,\ldots\ldots p \quad \textbf{(6.21}b\textbf{)}$$

  - Eşitlik (6.21*b*) $n \times p$ boyutundaki **X** matrisi için k-ıncı şartlanma indeksini tanımlamaktadır.
  - Eşitlikten tüm k'lar için $\eta_k \geq 1$ olduğu görülmektedir.
  - η_k için en büyük değer verilen matris için şartlanma sayısını tanımlayacaktır.
  - Büyük şartlanma indisi değerleri, matrisin sütunları arasındaki kuvvetli bağımlılıkları tanımlar.

183

- VARYANS ARTIŞ FAKTÖRÜ (VIF)
  - VIF, regresyon modelinde X' ler arasındaki ilişkinin etkisini ölçer.
  - Açıklayıcı değişkenler arasındaki hangi ilişkinin, tahminlerin kesinliğini hangi derecede azalttığını açıklar.
  - VIF değerleri, tahminlenmiş regresyon katsayılarının varyans-kovaryans matrisinden yola çıkarak hesaplanabilir.
  - Çoklu doğrusal bağlantının etkisini ölçmek için aşağıda belirtilen standartlaştırılmış regresyon modelinden yararlanılır.

$$y_i' = \beta_1' x_{i1}' + \ldots + \beta_{p-1}' x_{i\,p-1}' + \varepsilon_i \quad \textbf{(6.22)}$$

184

- VARYANS ARTIŞ FAKTÖRÜ (VIF) İÇİN FORMÜLLER

- Burada dönüştürülmüş değişkenler ile orijinal değişkenler arasındaki ilişki

$$y_i' = \frac{1}{\sqrt{n-1}}\left(\frac{y_i - \bar{y}}{s_y}\right) \quad \textbf{(6.23}a\textbf{)}$$

$$x_{ik}' = \frac{1}{\sqrt{n-1}}\left(\frac{x_{ik} - \bar{x}_k}{s_k}\right) \quad \textbf{(6.23}b\textbf{)}$$

- Burada kullanılan standart sapmalar,

$$s_Y = \sqrt{\frac{\sum\left(y_i - \bar{y}\right)^2}{n-1}} \quad \textbf{(6.23}c\textbf{)}$$

$$s_k = \sqrt{\frac{\sum\left(x_{ik} - \bar{x}_k\right)^2}{n-1}} \quad \left(k = 1, 2, \ldots, p-1\right)\textbf{(6.23}d\textbf{)}$$

- Burada dönüştürülmüş parametreler ile orijinal parametreler arasındaki ilişki

$$\beta_k' = \frac{\beta_k s_k}{s_Y} \quad \textbf{(6.23}e\textbf{)}$$

185

- VIF DEĞERİNİN ELDE EDİLİŞİ
  - Standartlaştırılmış regresyon modeli tahmin edildiğinde b_k' standartlaştırılmış katsayılar elde edilir.
  - Açıklayıcı değişkenlerin varyans-kovaryans matrisini $\left[\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right] = \mathbf{R}_{XX}$ kullanarak $\sigma^2\left\{\mathbf{b}'\right\} = \left(\sigma'\right)^2\mathbf{R}_{XX}^{-1}$ katsayıların varyansını hesaplanır.
  - $\left(\sigma'\right)^2$ dönüştürülmüş modelin varyansıdır.

186

- VIF FORMÜLLERİ
  - Varyans artış faktörü VIF değerleri, varyans-kovaryans ters matrisinin köşegeninde yer alan değerlerdir.

    $$VIF_i = r_{ii}^{-1} \qquad \textbf{(6.24}a\textbf{)}$$

  - Ayrıca VIF değerleri,

    $$VIF = \frac{1}{1 - R_k^{\,2}} \qquad k = 1, 2, ..., p-1 \quad \textbf{(6.24}b\textbf{)}$$

  - Böylece b_k' ların varyansı

    $\sigma^2\{b_k\} = (\sigma')^2 (VIF)_k$ **(6.24*c*)**

    şeklinde bulunur.

187

- VARYANS ARTIŞ FAKTÖRÜ (VIF)
  - R_k, x_k değişkenini diğer (*p-2*) adet *x* değişkeni üzerine regrese ettiğimizde elde edilen açıklanan varyanstır.
  - Eğer X_k değişkeni diğer (*p-2*) *X* değişkeni ile yüksek derecede ilişkili ise $R_k^{\,2}$ ve dolayısıyla VIF da büyük olacaktır.
  - Bu durum b_k'' ların varyansını arttırır ve testlerin yapılmasını zorlaştırır.

188

- **VIF HANGİ DEĞERİ İÇİN ÇOKLU DOĞRUSAL BAĞLANTI PROBLEMİ OLUŞTURUR?**
  - x değişkenleri arasındaki büyük VIF değerleri çoklu doğrusal bağlantının kuvvetini belirlemede kullanılır.
    - Değer olarak 10' u geçen açıklayıcı değişkenler arasındaki en büyük VIF değeri, çoklu doğrusal bağlantının en küçük kareler tahminlerini etkilediğini gösterir.
    - Ayrıca VIF değerlerinin ortalaması $\left(\overline{VIF}\right)$, standartlaştırılmış regresyon katsayıları $b_k^{'}$' ların, gerçek $\beta_k^{'}$' lardan ne kadar uzakta olduğunu belirlememizde bilgi sağlar.
      - ☞ Ref. Tanım 51

189

- SONUÇ
  - Çoklu Doğrusal Bağlantı modelde güçlü ise,
    - katsayılar doğru tahminlenemez,
    - katsayılara ait standart hatalar büyük çıkar ve buna bağlı olarak ta yanlış yorumlar ve kestirimler yapılır.
      - ☞ Ref. Örnek 6.8

190

- DOĞRUSAL BAĞLANTI NOKTALARININ TEŞHİSİ

- *Şartlanma sayısı üzerindeki etki*: **X** matrisinin şartlanma sayısı üzerinde, *i*-nci sıranın etkisini değerlendirmek amacıyla önerilen ölçüm;

$$K_i = \frac{\left|\tilde{\kappa}_{(i)} - \kappa\right|}{\kappa} \qquad \textbf{(6.25)}$$

- Burada κ, eşitlik (6.21*a*) ve $\tilde{\kappa}_{(i)}$ eşitlik (T52.3)'den elde edilmektedir.
- K_i istatistiği, **X** matrisinin *i*-inci sırasının silinmesinin şartlanma sayısında oluşturduğu göreceli değişikliği tanımlamaktadır.
- Eğer K_i büyük ve pozitif ise $\mathbf{x}_i$ sırasının silinmesi şartlanma sayısını büyütecektir.
- K_i büyük ve negatif ise $\mathbf{x}_i$ sırasının silinmesi şartlanma sayısını azaltacaktır.

191